

215
26. 7/16

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE
JURIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

RAHVAKOHTUNIKU JA RAHVAKAASISTUJA BIBLIOTEEK

E. E. LEVENTON

**EKSPERTIIS NÕUKOGUDE
KRIMINAALPROTSESSIS**

RE „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1946

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE
JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

RAHVAKOHTUNIKU JA RAHVAKAASISTUJA BIBLIOTEEK

TOIMETAJA I. T. GOLJAKOV

E. E. LEVENTON

EKSPERTIIS NÕUKOGUDE KRIMINAALPROTSESSIS

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU 1946

Tõlgitud teose järgi: Э. Э. Левентон, Экспертиза в советском уголовном процессе. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва, 1939.

9190

A-11726

I peatükk.

EKSPERTIISI ÜLDMÕISTE JA EESMÄRGID.

Uurimisorganid ja kohus satuvad sagedasti asja lahendamisel tehjoludele, mille selgitamine ja hinnang on võimalik ainult isikute kaasabil, kes omavad eriteadmisi teaduse, kunsti või käsitöö alal.

Need spetsialistid, keda nimetatakse ekspertideks, annavad uurimisorganeile ja kohtule oma arvamused nende tehjolude ja tõendite kohta, mille mõtte ja tähenduse selgitamine ilma ekspertide abita on võimatu või raske.

On võimatu täpselt ette kindlaks määrata küsimuste ringi, milles tuleb toimetada ekspertiisi, kuna see sõltub iga konkreetse asja erisustest.

Seadus näeb ette, et eksperte kutsutakse välja juhtudel, kui uurimisel või asja arutamisel vajatakse eriteadmisi teaduse, kunsti või käsitöö alal (VNFSV KrPK § 63).

Sellest Kriminaalprotsessi koodeksi sättest ei järgne hoopiski, et eksperdi abi tuleks tarvitada kõigis neis asjades, milles ühel või teisel viisil käsitletakse teadusse, kunsti või käsitöösse puutuvaid küsimusi; väga sagedasti on need tehjolud täiesti arusaadavad ja selgitatavad ka ilma eksperdita tunnistajate ütluste, süüaluse seletuste, teatiste, dokumentide jms. varal. Sellistel juhtudel pole eksperdi kutsumine vajalik, see võib ainult asja venitada ja tekitada asjatuid kulusid. Kuid ekspertiisi hülgamine juhtudel, kus see on tarvilik, võib kaasa tuua uurimise ebatäielikkuse ja kohtuotsuse põhjendamatus.

II peatükk.

EKSPERTIIS KUI ISESEISEV TÕEND KRIMINAAL- PROTSESSIS.

Kriminaalprotsessi koodeksi järgi on ekspertide välja-
kutsumine kohustuslik ainult üksikuil juhtudel: surma-
põhjuste ja kehavigastuste iseloomu kindlakstegemiseks
ning süüaluse ja tunnistaja vaimse seisundi kindlaksmää-
ramiseks, kui kohtul või uurijal tekib selle kohta kaht-
lus (VNFSV KrPK § 63 märkus).

Kõigil muil juhtudel sõltub eksperdi kutsumine kohtu
suvast, kuna ekspertiis moodustab tõendi, ning iga konk-
reetse asja arutamisel on teatava tõendi lubamine või
mittelubamine sõltuv kohtust (VNFSV KrPK § 57). Eks-
perdi kutsumise küsimuse lahendamisel peab kohus igal
konkreetsel juhul ka määrama, millises ulatuses vasta-
vaid tehioalusid tuleb ekspertiisi abil selgitada.

Mõned kohtunikud teevad jämeda vea, jättes eksperdi
kutsumata põhjusel, et keegi kohtu koosseisust (kohtunik
või rahvakaasistuja) on spetsialist vastavas küsimuses.
Nad arvavad, et sellisel juhul võib läbi saada ka ilma eks-
perdita, kuna kohtu koosseisu kuuluv spetsialist võib edu-
kalt asendada eksperti ja anda sellekohase arvamuse oma
kolleegidele kohtu koosseisus.

See on jäme viga, mis toob endaga kohtuotsuse tühis-
tamise. Kohtunikud (rahvakohtunik ja rahvakaasistu-
jad) ei või võtta endile eksperdi funktsioone. Eksperdi
arvamus on kohtulikuks tõendiks, kohtunikud aga ei või
olla tõendite allikaks (ei tunnistajaks, eksperdiks ega kan-
natanuks). VNFSV KrPK § 43); kohtunikud võivad ainult
tuvastada ja kontrollida tõendeid ja neid hinnata. Kui nad
antud konkreetses asjas esinevad tõendite allikana, siis
nad muidugi ei või olla samas asjas kohtunikeks.

Mõned vahel koguni vilunud kohtuala töötajad teevad oma praktilises töös ka teisi vigu, mis põhinevad mitte küllalt selgel eksperdi osa ja tähtsuse mõistmisel nõukogude kriminaalprotsessis. Esimene neist vigadest seisab selles, et eksperti käsitatakse teadusliku kohtunikuna. Arvatakse, et kuna kohtunik ei oma eriteadmisi, mis on eksperdil kui spetsialistil, siis sellest nagu järelduks, et kohtunik peab võtma tõena ekperdi arvamust, seda arvamust igal tingimusel arvestama ja tegema otsuse vastavalt eksperdi „teaduslikule kohtuotsusele“.

Sellise seisukoha ekslikkus järgneb juba seaduse otsest sättest, et eksperdi arvamus ei ole kohtule siduv, kui see arvamus on ilmses vastuolus asja muude andmetega. Kuid ekspertiisiga mittenõustumist peab kohus üksikasjaliselt põhistama (VNFSV KrPK § 298).

Kohus ei lahenda teaduslikke küsimusi, ta ainult kasutab eksperdi abil teaduse saavutusi kui ühte vahendit kriminaalasja kõige täielikumaks ja igakülgsemaks selgitamiseks. Kui aga eksperdi arvamus on vastuolus asja muude andmetega, mis on tuvastatud teiste tõendite varal, siis võib kohus eksperdi arvamusega mitte nõustuda, kuid peab seejuures kohtuotsuses või eri määruuses oma mittenõustumist motiveerima.

Teine viga seisab selles, et eksperti käsitatakse tunnistajana, kes annab seletusi teaduslike faktide kohta.

Selline vaade eksperdile on samuti ekslik.

Kriminaalprotsessis annab tunnistaja uurijale või kohtule andmeid ainult selle kohta, mida ta teatud sündmusest ise teab, mida ta kas täielikult või osaliselt on ise tajunud: näiteks nägi inimese tapmist, kuulis lasku, nägi tapjate põgenemist, teadis ähvardustest tapetu aadressil jne.

Tunnistajat ei tutvustata eelnevalt toimikus leiduvate teiste tunnistajate seletustega ega uurija poolt kogutud dokumentide ja asitõenditega. Ekspertdiks ei või kunagi olla isik, kellel on antud kuriteo kohta andmeid, millel võib olla tunnistaja ütluse tähendus. Ekspert annab arvamus ainult oma eriteadmiste seisukohalt, ta ei tohi olla muljeté ja elamuste mõju all, mis võivad mõjutada tema erapooletust, tekitada temas arvamus, mis ei põhine mitte ainult teaduse andmeil, vaid ka tema isiklikel elamustel ja muljetel. Erinevalt tunnistajast tuleb eksperti

uurija või kohtu poolt eelnevalt tutvustada nende konkreetsete asjaoludega, mille suhtes tal tuleb anda arvamus oma eriteadmiste seisukohalt.

Järelilikult ei saa eksperti käsitada ei teadusliku kohtunikuna ega teadusliku tunnistajana. Ekspertil on protsessis iseseisev seisund ja tema arvamus on iseseisev tõendite liik.

Loetledes tõendite liike nõukogude kriminaalprotsessis nimetab seadus eraldi ekspertide arvamust ega sega seda tunnistajate ütluste või muude tõenditega (VNFSV KrPK § 58).

III peatükk.

EKSPERTIDE ÕIGUSED, KOHUSTUSED JA VASTUTUS.

Kes võib olla eksperdiks?

Experdiks võib olla iga NSVL kodanik, kes on kohtu poolt karistamata ja omab vastavat kvalifikatsiooni teataval teaduse, kunsti või käsitöö alal.

Experdi kutsumisel peab uurija või kohus veenduma, et eksperdiks kutsutud isik omab vajalikku kvalifikatsiooni nende erialaliste küsimuste selgitamiseks, mis antud asjas uurijat või kohut huvitavad.

Mõnedel juhtudel on eksperdiks kutsutava isiku ameti- seisund küllaldaseks tõenduseks tema kui eksperdi kompetentsuse kohta (s. o. tema teadmiste kohta teatud alal).

See käib kõigepealt riigiteenistuses seisvate kohtumeditiiniliste inspektorite ja arstide-psühhiaatrite kohta. Nende kompetentsuse eest vastutab see riigiorgan, kes neid vastavale kohale määrab. Sama võib öelda ka kõikide nende ekspertide kohta, kes toimetavad kriminaal- tika alal ekspertiise TT Miilitsa oblasti- ja kraivalitsuste teaduslik-tehnilistes osakondades.

Sellest muidugi ei järgne, et nende ekspertide autori- teet peab kohtule kõikidel juhtudel olema vaieldamatu, et kohtul ei ole õigust neid omal suval asendada teistega või teha neile ettepanek toimetada ekspertiisi koos teiste täiendavalt kutsutud ekspertidega.

Kuid kohtumeditiinilise eksperdi asendamine peab toi- muma kohaliku tervishoiuorgani kaudu.

Mis puutub aga teistesse ekspertiisi liikidesse, siis nende määramisel peab kohus veenduma eksperdi kompe- tentsuses. Kohtul peavad kasutada olema andmed eks- perdi hariduse, eriala, teadusliku ja praktilise staaži kohta. Nende asjaolude tuvastamiseks tuleb kõigepealt küsitleda eksperti ennast ja samuti nõuda teateid asutus-

telt ja organisatsioonidelt, kellele ekspert oma töö poolest on tuntud.

Eksperdiks ei või olla isik:

a) kes on varemalt osa võtnud sama asja eeluurimisest või kohtulikust läbivaatamisest, milles teda eksperdina välja kutsutakse;

b) kes esineb poolena või on mõne poole sugulane;

c) kes on antud asjast osa võtnud tunnistajana, süüdistajana, kaitsjana või kannatanu või tsiviilhageja huvide esindajana (VNFSV KrPK §-d 43, 48).

Loetletud asjaoludest mõne esinemisel kuulub ekspert taandamisele ja teisega asendamisele;

d) ekspertiks ei või olla isik, kes antud asjas revidendina, kontrolörina või uurijana on tuvastanud teatud asjaolusid.

Peale loetletud põhjuste võib ekspert kuuluda taandamisele ka juhtumeil, kui pool esitab asjaolud, mis tekivad põhjendatud kahtlust eksperdi erapooletuses (VNFSV KrPK §-d 45—48).

Ekspert, kes andis arvamuse eeluurimisel, võib samas asjas olla ekspertiks ka asja kohtulikult arutamisel.

Kuid kohtul on õigus asendada teda teise eksperdiga või teha temale ettepanek toimetada ekspertiisi koos täiendavalt kutsutud ekspertidega.

1. Eksperti õigused.

Ekspert peab enesele täpselt selgeks tegema, missugused on need faktid, mida tal tuleb teaduslikult seisukohalt uurida. Sellepärast on eksperdil õigus tutvuda eeluurimismaterjalidega või kohtuliku uurimise andmetega selles ulatuses, milles need materjalid ja andmed on temale arvamuse avaldamiseks vajalikud (VNFSV KrPK §-d 171, 298).

Missugused küsimused nimelt tuleb lahendada eksperdi abil, seda määravad igas konkreetsetes asjas uurija ja kohus. Küsimused, mis esitatakse eksperdile arvamuse avaldamiseks, peavad olema selgelt ja täpselt formuleeritud. Eksperdil on õigus nõuda, et temale tehtav ülesanne oleks eelnevalt küsimustes täpselt formuleeritud (VNFSV KrPK § 171).

Neil juhtudel, kui on mitu eksperti ja nad lahendavad neile esitatud küsimused ühiselt, on igal eksperdil õigus enne arvamuse avaldamist teiste ekspertiisist osavõtjatega nõu pidada (VNFSV KrPK § 172).

Experdil, kes pole nõus teiste ekspertide arvamusega, on õigus avaldada oma eriarvamust (VNFSV KrPK § 173).

Experdil on õigus nõuda tasu ilmumisega seoses olevate kulude ja tavalisest tegevusest eemaldamise eest. Peale selle on ekspertidel õigus tasu saada (uurijale ja kohtule selleks ettenähtud summadest) ka oma ülesande täitmise eest (VNFSV KrPK §-d 65, 88).

2. Experdi kohustused ja vastutus.

Expert on kohustatud ilmuma uurimisorganite või kohtu kutsel.

Ilmumisest kõrvalehoidumine moodustab KrK § 92 lg. 2 ettenähtud kuriteo. Expert on kohustatud uurimisorganeile ja kohtule oma arvamuse andma heausuliselt, erapooletult ja täielises kooskõlas antud teaduse-, kunsti- või käsitööala andmetega, milles ta on spetsialist (VNFSV KrPK § 64).

Expert on kohustatud osa võtma vaatlustest juhtudel, kui uurija või kohus tunnistab sellise osavõtu vajalikuks (VNFSV KrPK § 192). Teadvalt valearvamuse andmise eest vastutab expert VNFSV KrK § 95 põhjal. Eeluurimise andmete avaldamise eest ilma uurija või prokuröri loata vastutab expert VNFSV KrK § 96 järgi.

Sellised on ekspertiisi eesmäärke ja ekspertide protsessuaalset seisundit iseloomustavad üldised põhimõtted. Kuid seaduses on ette nähtud teatav erinevus sätteis, mis korraldavad ekspertiisi toimetamise korda ühelt poolt eeluurimise staadiumis ja teiselt poolt asja kohtulikul arutamisel.

Iga kriminaalasja kohtulikul arutamisel, milles on toimunud eeluurimine, tuleb kõige tõsisemat tähelepanu pöörata eeluurimisel kogutud andmete kontrollimisele, sealhulgas ka kõigile neile tõendeile, mis on kogutud ekspertiisi abil. Selleks et see kontrollimine oleks ammutav, peab täpselt tundma kõiki neid eeskirju, mis sätivad ekspertiisi toimetamist eeluurimise staadiumis.

IV peatükk.

EKSPERTIISI EELUURIMISEL.

1. Ekspertiisi määramine.

Prokuratuuriorganite suhtes kehtiva korra kohaselt on uurija, tunnistanud ekspertiisi toimetamise vajalikuks, kohustatud oma otsuse ekspertiisi määramise kohta põhistama eri korralduses, milles on lühidalt esitatud need asjaolud, mis kuuluvad ekspertiisi abil selgitamisele või kontrollimisele. Samas korralduses tuleb formuleerida ka eksperdile esitatavad küsimused ja näidata personaalselt isik, kes tuleb eksperdina välja kutsuda.

2. Süüaluse õigused ekspertiisi toimetamisel.

Nimetatud korraldus esitatakse süüalusele (enne eksperdi väljakutsumist), kes uurija korraldusega tutvumisel saab ülevaate sellest, millised tehiolud nimelt kuuluvad uurimisele eksperdi abil, millised küsimused esitatakse eksperdile ja kes on eksperdina välja kutsutud. Nende asjaolude teadmine on süüalusele väga tähtis just seepärast, et sel teel avaneb temale võimalus täiendada uurija küsimusi uute, tema enda poolt formuleeritud küsimustega ja esitada nende küsimuste kirjalik loend. Peale selle on süüalusel, olles teadlik, kes on eksperdina välja kutsutud, võimalus esitada uurijale ajendid eksperdi taandamiseks (muidugi, kui süüaluse kaalutlused on põhjendatud ja seaduslikud). Kuid ka juhul, kui süüalune ei esitagi taandust uurija poolt märgitud eksperdi vastu, on tal õigus taotleda tema enda poolt nimetatud täiendava eksperdi kutsumist.

Kõik süüaluse taotlused peab uurija viivitamata läbi vaatama ja rahuldama, kui nad on põhjendatud. Süü-

aluse taotluste põhjendamatuse korral lükkab uurija nad tagasi, fikseerides tagasilükkamise põhjused eri korralduses, mille sisu tehakse süüalusele teatavaks. Viimasele avaneb seega võimalus uurija korralduse peale esitada kaebust järelevalvet teostavale prokurörile. Selline kord tagab süüaluse kaitse õiguse ekspertiisi menetluses eeluurimisel ning loob tagatised kõige täielikumaks, iga-külgsemaks ja erapooletumaks ekspertiisi toimetamiseks.

Sellest korrast mittekinnipidamine toob enesega sageli kaasa ekspertiisi ebatäielikkuse ja põhjendamatuse, millega võivad kaasneda takistused asja õigeaegseks otsustamiseks kohtus, kuna kohtulikult asjaarutamisel pole alati võimalik ekspertiisi toimetamises ilmnenud puudusi kõrvaldada ja asi tuleb tagastada täiendavaks uurimiseks.

3. Ekspertiisi kutsumine. swt!

Pärast ekspertiisi määramise küsimuse lahendamist kutsub uurija välja eksperdi. Ekspertiisi kutsumine toimub kutselehega kahes eksemplaris, millest üks uurijale tagastatakse eksperdi allkirjaga kutse kättesaamise kohta. Ekspertiisi võib välja kutsuda ka tema teenistuskohal edasiantud telefonogrammiga (VNFSV KrPK §-d 130, 162). see

Kui ekspert jääb ilmumata kaaluvate põhjusteta, on uurijal õigus allutada teda sundtoomisele; kui aga ekspert keeldub arvestatavate põhjusteta arvamusandmisest, koostab uurija selle kohta protokoll ja saadab selle lähemale rahvakohtule. Kohus, saanud sellise protokoll, võtab eksperdi ilmumisest kõrvalehoidumise kohtulikule arutamisele VNFSV KrK §-s 92 ettenähtud kuriteo tunnuste esinemise korral. Selliseid juhtumeid esineb praktikas harva. Ekspertiisi mitteõigeaegne ilmumine, kui seda esinebki, seletub harilikult põhjustega, mis ei sõltu ekspertist (VNFSV KrPK §-d 25, 60, 64). lu

4. Ekspertiisi tutvustamine asja materjalidega.

Ilmunud ekspertile kirjeldab uurija selle asjaolu sisu, mis kuulub selgitamisele ekspertiisi teel, ja esitab temale ka kirjalikul kujul täpselt, selgelt ja järjekorras formuleeritud küsimused. Ekspertil on õigus tutvuda nende

eeluurimise andmetega, mille teadmine on temale tarvilik täieliku, igakülgse ja ammutava arvamuse andmiseks. Ekspertdile tutvumiseks esitatava materjali ulatuse määrab uurija. Juhtudel, kui ekspert peab temale esitatud materjali arvamuse avaldamiseks mitteküllaldaseks, on tal õigus nõuda uurijalt täiendavate materjalide esitamist.

Kui uurija ei ole nõus eksperti nõudmist rahuldama, koostab viimane arvamuse andmise mittevõimalikkuse kohta akti. See akt läheb antud asja suhtes järelevalvet teostava prokuröri kätte, kes otsustab küsimuse materjalide kohta, mis tuleb ekspertdile esitada (VNFSV KrPK § 171).

Siin võib esineda kaks võimalust:

1. Ekspertdile vajalikud materjalid on toimikus olemas, kuid uurija teatavil kaalutlustel ei pea nende materjalide ekspertdile esitamist tarvilikuks või võimalikuks. Seda liiki juhud esinevad harva.

2. Sagedamini nõuab ekspert säärase andmete esitamist, mida uurija ei ole tuvastanud või mis toimikus puuduvad, kuid mis eksperti arvates on arvamuse avaldamiseks hädavajalikud.

Esimesel juhul on prokuröril suhteliselt kerge lahendada uurija ja eksperti vahelist vaidlust, kuna vajalikud materjalid on toimikus ja tuleb selgitada ainult uurija kahtlused nende materjalide (näit. salajased materjalid) esitamise kohta ekspertdile.

Teisel juhul on uurija ja eksperti vahelise vaidluse lahendamine oma olemuselt õieti asja uurituse astme määramine. Prokurör, rahuldades eksperti nõudmise, tunnistab seega asja puudulikult uuritaks ja teeb uurijale ülesandeks teostada täiendavaid uurimistoiminguid. Lükates aga eksperti nõudmised tagasi, tunnistab prokurör seega nende andmete tuvastamise mittevajalikuks, mille tuvastamine eksperti arvates oli tarvilik.

Prokuröri otsus on lõplik ja kui sellega on eksperti nõudmised tagasi lükatud, on viimane kohustatud andma arvamuse temale esitatud materjali alusel.

Kõigil neil juhtudel, kui toimikus leidub eksperti akt arvamuse andmiseks vajalike materjalide puudulikkuse kohta ja seejuures on eksperti nõudmine tagasi

lükatud või on rahuldatud ainult osaliselt, peab kohus küsimust kõige hoolikamalt kaaluma, kuna säärased lahkkelid üldreeglina ilmnevad asja kohtulikult arutamisel uuesti ja sagedasti tuleb seetõttu asja arutamine edasi lükata ja asi saata täiendavaks uurimiseks.

Seepärast nõuabki NSVL KohtuRK 1936. a. ringkiri nr. 1 kohtuorganeilt ettevalmistavatel istungeil eeluurimismaterjali kõige hoolikamat uurimist ja asjade tagastamist täiendavaks uurimiseks kõigil toimepandud ekspertiisi ebatäielikkuse ja puudulikkuse juhtudel.

NSVL Prokuratuuri 7. oktoobri 1936. a. ringkiri annab uurijaile järgmise juhise: „Uurija peab võimaldama eksperdile kõiki olemasolevaid materjale iseseisvalt uurida ja aitama eksperti vajalike täiendavate materjalide väljanõudmise teel viimase näpunäidete järgi“.

5. Ekspertiisi vormistamine.

Eeluurimisel antud ekspertide arvamusega tutvumisel peab kohtunik alati silmas pidama seda, et ekspertiis oleks nõutud viisil vormistatud. Vastavalt NSVL Prokuratuuri Metoodilise Nõukogu juhatusel tuleb ekspertiis esitada kahes dokumendis ¹.

Esimeses dokumendis, mille koostab uurija ja millele kirjutavad alla tema ja ekspert, märgitakse:

- 1) protokollide koostamise koht,
- 2) protokollide koostamise aeg,
- 3) protokollide koostanud ametiisik,
- 4) ekspertide perekonna-, ees- ja isanimi, nende aadress ja andmed iga eksperdi eriala, staaži ja ameti kohta,
- 5) materjali loetelu, mis on eksperdile antud tutvumiseks,
- 6) viide VNFSV KrPK §-dele 169—172, millega on säti-
tud ekspertiisi protsessuaalne kord,
- 7) küsimuste loetelu, milledes tuleb ekspertidel anda
arvamus,
- 8) uurija ja ekspertide allkirjad.

Teise dokumendi — arvamuse — koostab iga ekspert ise. Kui neid on mitu ja nad jõudsid ühisele arvamusel,

¹ Vt. „Rukovodstvo sledstvijem“ — Metod. sovet Prokuraturō SSSR, Jurizdat NKJu SSSR, 1938, lk. 27—32.

siis formuleerib ekspertiisi tulemused üks ekspertidest nende omal valikul (VNFSV KrPK § 173).

Ekspertide poolt koostatud arvamused sisaldab järgmised osad:

- 1) millega seoses antakse arvamused (kelle nõudel),
- 2) ekspertide töö aeg ja arvamuse koostamise aeg,
- 3) missugused andmed on võetud ekspertiisi aluseks,
- 4) arvamused iga küsimuse kohta, mis uurija poolt on esitatud.

Ekspertidel on õigus enne arvamuse avaldamist kõigi esitatud küsimuste suhtes omavahel nõu pidada; uurijal on õigus selle nõupidamise juures viibida (VNFSV KrPK § 172).

Arvamusele kirjutavad kõik eksperdid alla. Kui ekspertide vahel puudub üksmeel, siis formuleerib oma arvamuse ja kirjutab sellele alla iga ekspert eraldi (VNFSV KrPK § 173).

Pärast ekspertide poolt arvamuse esitamist võib uurija igapähele neist esitada täiendavaid küsimusi nende poolt antud arvamuse sisu kohta (VNFSV KrPK § 162).

Sellise ülekuulamise protokoll vormistatakse vastavalt VNFSV KrPK § 168 eeskirjadele, s. o. pärast ülekuulamist loetakse protokoll eksperdile ette, kellel on õigus nõuda selle täiendamist ja parandamist. Eksperti palvel tuleb temale võimaldada protokollida seletusi oma käeliselt. Eksperti ülekuulamise protokollile kirjutavad alla ekspert ja uurija.

Pärast ekspertide poolt arvamuse esitamist tutvustab uurija süüalust arvamuse sisuga. Süüalusel on õigus esitada ekspertiisi suhtes oma vastuvaidlusi; need vastuvaidlused vormistatakse süüaluse avalduse kujul (selline avaldus lisatakse kohustuslikult uurimistoimikule) või süüaluse ülekuulamise protokollina (VNFSV KrPK § 174).

6. Uue ekspertiisi määramine uurija poolt.

Ekspertide järeldused ei ole uurijale kohustuslikud. Kui uurija tunnistab ekspertiisi mitte küllalt selgeks või täielikuks, on temal õigus kas omal algatusel või süüaluse taotlusel määrata uus ekspertiis, kusjuures uue ekspertiisi määramist tuleb eri korralduses üksikasjaliselt

motiveerida. Selles korralduses peab uurija esitama kõik need kaalutlused, mis pärast ta ekspertiisi tulemustega ei nõustu. Uue ekspertiisi toimetamisel on kõigi ekspertiisi toimetamiseks eespool esitatud reeglite järgimine kohustuslik (VNFSV KrPK § 174).

Eespool käsitletud eeskirjad ekspertiisi toimetamise kohta eeluurimisel taotlevad ekspertiisi teostajate kompetentsuse, tema täielikkuse, igakülgse ja objektiivsuse tagamist.

Nende reeglite järgimine kindlustab süüalusele seadusega antud õiguse kaitseks. Süüalusel on teada, mis sugused asjaolud põhjustasid ekspertiisi määramise uurija poolt, missugused küsimused esitatakse eksperdile ja kes on eksperdina välja kutsutud. Teades seda on süüalusel võimalus taotleda asja täiendamist uute andmetega, millel võib olla tähtsus ekspertiisi seisukohalt, taotleda eksperdile esitatavate küsimuste täiendamist uute küsimustega, mille lahendamine ekspertiisi abil võib avastada süüalust õigustavaid või tema vastutust kergendavaid asjaolusid. Lõpuks annab tema asjas määratud eksperdi teatamine süüalusele võimaluse otsustada, kas ekspert on erapooletu, kas viimasel asja vastu isiklik huvi puudub, kas ta on kompetentne. See kõik kindlustab süüalusele reaalse võimaluse eksperti taandada või täiendava eksperdi väljakutsumist taotleda.

Õigus viibida ekspertiisi toimetamise juures, anda seltsi ekspertidele ja tutvuda nende arvamusega annab süüalusele võimaluse veel enne asja uurimise lõpuleviimist esitada uurijale või prokurörile kõik oma vastuväited ekspertide arvamuse kohta ja nõuda ekspertiisi uut kontrollimist või täiendamist.

V peatükk.

EKSPERTIISI MATERJALIDE LÄBIVAATAMINE ETTEVALMISTAVAL ISTUNGIL.

Pärast eeluurimise lõpetamist ja prokuröri poolt süüdistuskokkuvõtte kinnitamist saadetakse toimik kohtusse (VNFSV KrPK § 225).

Enne asja ettevalmistavale istungile andmist peab kohtunik asja hoolikalt uurima, kuna vastavalt NSVL Ülemkohtu 54. Pleenumi määrusele lahendab ettevalmistav istung erakordse tähtsusega küsimuse, nimelt, kas on alust süüaluse kohtu alla andmiseks.

Ettevalmistaval istungil esitab asja tehjolud prokurör, kes kinnitas süüdistuskokkuvõtte; kaasettekandega esineb rahvakohtunik (NSVL Ülemkohtu 17. augusti 1935. a. direktiivkiri nr. 42). Kohtunik peab jälgima, et ettevalmistaval istungil ei jääks arutamata ekspertiisi toimetamise õigsuse, selle täielikkuse, igakülguse ja tema tulemuste selguse küsimused. Veel enne ettevalmistavat istungit peab kohtunik hoolikalt uurima ekspertide arvamust, kõrvutades seda muude asjas leiduvate tõenditega.

Toimikuga tutvumisel peab kohtunik silmas pidama, et ettevalmistavale istungile on ekspertide kutsumine keelatud (NSVL Ülemkohtu 54. määruse p. 3). Seega tuleb ekspertiisi täielikkuse ja igakülguse üle kohtunikul otsustada iseseisvalt. Kohtunikule peab ekspertide arvamus olema selge ja arusaadav, temal ei tohi olla kahtlusi ekspertiisi toimetamise protsessuaalse õigsuse ja eksperdi kompetentsuse suhtes. Kui seda laadi kahtlusi esile kerkib ja neid jagavad ka ettevalmistavast istungist osavõtavad rahvakaasistujad, siis tuleb asi tagastada täiendavaks eeluurimiseks. Ettevalmistav istung ei ole sugugi kohustatud ammutavalt kontrollima kõiki toimikus leidu-

vaid ja süüdistuskokkuvõttes esitatud tõendeid, sest selline kontrollimine toimub kohtuistungil poolte osavõtul. Kohtuistungil on võimalik tõendeid täiendada tunnistajate väljakutsumise, dokumentide lisamise jne. teel. Ettevalmistav istung, mitte otsustades juba ette kohtualuse süü küsimust, on kohustatud ainult veenduma, et eeluurimine on toimunud tarviliku täielikkusega, et esitatud süüdistus põhineb toimikus leiduvail tõendeil, et süüdistus on õigesti kvalifitseeritud ja et eeluurimisel on järgitud protsessuaalseid norme.

Peale selle põhiülesande lahendab ettevalmistav istung küsimusi, mis on seoses eeloleva kohtuistungiga: keda kutsuda kohtusse, missugused süüaluse taotlused tagasi lükata, missugused neist rahuldada (näiteks, kas lisada toimikule süüaluse poolt esitatud dokumente, kas kutsuda kohtuistungile süüaluse poolt täiendavalt ülesantud tunnistajaid ja eksperte, kus ja millal asi määrata kuulamisele, kas poolte osavõtul või ilma, avalikul või kinnisel istungil).

Seega on ettevalmistava istungi põhiülesandeks asja eelnev kontrollimine eesmärgiga kindlustada selle häireteta arutamist kohtuistungil.

Asja ettevalmistamisel kohtulikuks arutamiseks peab kohtunik avastama kõik need puudused, mis võivad pidurdada asja läbivaatamist kohtuistungil, kaasa tuua arutamise edasilükkamist või asja saatmist täiendavaks eeluurimiseks. Kui kohtunik asjaga tutvumisel leiab, et mõned toimikus leiduvad seletused pole küllalt täielikud või ei ole ülekuulamise protokollis küllaldase täpsusega fikseeritud, siis ei järeldu veel sellest, et kohtunik peaks tingimata nõudma toimiku saatmist täiendavaks eeluurimiseks. Selliseid ebatäpsusi on sageli võimalik kõrvaldada kohtulikul uurimisel juba eeluurimisel ülekuulatud tunnistajate uue ülekuulamisega. Kui aga tunnistajaid, kelle seletused näivad kohtunikule mitte küllalt täielikkudena või asjakohastena, pole uurija paigutanud kohtusse kutsutavate isikute nimestikku, siis on ettevalmistaval istungil õigus neid kohtusse kutsuda. Ettevalmistaval istungil on õigus tunnistajaina kohtuistungile kutsuda ka isikuid, keda eeluurimisel pole üle kuulatud, kuid kelle seletused näivad tähtsaina asja suhtes. Kohtulikul uurimi-

sel on seega võimalik kõrvaldada teatavaid eeluurimise puudusi.

Kaugeltki mitte nii lihtne pole ekspertiisi puuduste kõrvaldamise küsimus.

Kui kohtul asja ettevalmistaval istungil läbivaatamisel tekivad kahtlused ekspertiisi täielikkuses, peab ta arvestama seda, et kohtuliku arutamise staadiumis pole alati võimalik ekspertiisi täiendada ekspertidele täiendavate küsimuste esitamise teel, sest on võimalik, et ekspert, toetudes materjalide puudulikkusele, võib keelduda vastuste andmisest neile täiendavaile küsimustele ja asi tuleb tagastada täiendavaks eeluurimiseks. Seejuures on kohtunikul kui antud küsimuses mittespetsialistil väga raske ette näha, kas ekspertiisi täiendavaile küsimustele vastamiseks eksperdil on vaja uusi andmeid ja nimelt missuguseid või mitte.

Seepärast ongi kahtluse puhul ekspertiisi täielikkuse või õigsuse suhtes otstarbekohasem saata asi täiendavaks uurimiseks, kui arvestada ekspertiisi täiendamise võimalust asja kohtulikul uurimisel.

Uurides eeluurimisel toimetatud ekspertiisi materjale peab kohtunik tähelepanu pöörama järgmistele momentidele:

1. Uuri ja korraldus ekspertiisi määramise kohta.

a) Kas korralduses on esitatud asjaolud, mille suhtes tuleb toimetada ekspertiis;

b) kas on formuleeritud küsimused, millele ekspert peab andma vastused;

c) kas on ära märgitud, kes nimelt tuleb eksperdina välja kutsuda;

d) kas ekspertiisi määramise korraldus on esitatud süüalusele (kas leidub süüaluse allkiri sellel korraldusel).

2. Süüaluse taotlused.

a) Kas süüalune taotleb mõningate asjaolude tuvastamist ekspertiisi vastavate materjalidega kindlustamiseks, mis on vajalikud selle täielikkuseks ja igakülgseks;

b) kas vaidleb süüalune uuri ja poolt eksperdile esita-

tud küsimuste formuleeringu vastu, kas esitab süüalune uusi küsimusi ja nimelt milliseid;

e) kas vaidleb süüalune uurija poolt ettenähtud eksperdi vastu, millistel alustel, kas ta taotleb ekspertide koosseisu täiendamist uue eksperdi väljakutumise teel;

d) kas süüaluse taotlused on rahuldatud täielikult või osaliselt või on need tagasi lükatud, kas tagasilükkamise põhjused on fikseeritud uurija erikorralduses, kas see korraldus on süüalusele esitatud, kas viimane kaebas sellele, missugune on prokuröri otsus.

3. Ekspertiisi protokoll.

a) Missugune on eksperdile vastamiseks esitatud küsimuste lõplik sõnastus; kas nende formuleerimisel on arvestatud süüaluse taotlusi;

b) kes andis arvamuse, eksperdi kompetentsus, milliste andmetega (esitatakse protokollis) on tema kompetentsus tõendatud;

c) kas süüalune viibis ekspertiisi toimetamise juures, missuguseid avaldusi ta tegi, millele juhtis ekspertide tähelepanu, kas süüalust on tutvustatud ekspertiisi tulemustega;

d) kas taotles ekspert eeluurimise andmete täiendamist arvamuse andmiseks vajaliku materjaliga, kas eksperdi taotlus on rahuldatud või tagasi lükatud; kui see on tagasi lükatud, siis missugustel kaalutlustel, kas prokuröri poolt on see küsimus läbi vaadatud ja missugune on tema otsus.

4. Ekspertiisi arvamus.

a) Kas on loetletud eksperdi poolt kasutatud materjalid;

b) kas arvamuses on esitatud kaalutlused, millest ekspert lähtus arvamuse andmisel;

c) kas ekspert on vastanud kõigile uurija küsimustele või ainult mõnede neist;

d) kas on laharvamusi ekspertide vahel (kui neid oli mitu), milliseis küsimustes laharvamused ilmnesisid ja milles need avaldusid;

e) kas on tutvustatud süüalust ekspertide arvamusega;

f) kas nõustus uurija ekspertide arvamusega, ja kui ei nõustunud, siis millega on motiveeritud tema mittenõustumine ja kas on toimetatud teiskordset ekspertiisi.

Kõigi eelloetletud ekspertiisiga seonduvate küsimuste järjestikuline ja hoolikas uurimine aitab kohtunikul kõige paremini endale selgeks teha nii toimetatud ekspertiisi protsessuaalset õigsust kui ka tema täielikkust ja põhjendatust. Oleks muidugi ekslik eraldada ekspertiisi kontrollimist kogu eeluurimismenetluse tundmaõppimisest, kuna ekspertiisi toimetatakse teatud spetsiaalsete eeluurimisel tõusetunud küsimuste selgitamiseks. See tähendab, et ekspertidele esitatavad küsimused peavad tulenema nende probleemide olemusest, mida lahendatakse eeluurimisel ja hiljem asja kohtulikult arutamisel. Endale vajalikul määral eeluurimise andmeid selgitamata ei saa kohtunik omandada ka ülevaadet sellest, kuivõrd õigesti on esitatud küsimused ekspertidele.

Seega tuleb silmas pidada, et ekspertiisi peab esijoones hindama tema tulemuste kõrvutamise teel antud konkreetse asja muude tehivoludega. Uksikasjalisem ekspertide arvamuse hinnangu käsitus antakse järgmises osas, mis on pühendatud ekspertiisi toimetamisele asja kohtuliku arutamise staadiumis. Käesolevas staadiumis, s. o. ettevalmistaval istungil, ei tohi kohtunik prokurööri poolt saadetud asja uurimisel mingil juhul võtta lõplikku seisukohta ekspertiisi tähtsuse kohta süüalusele esitatud süüdistuse tõendatuse seisukohalt. Selles staadiumis on kohtu peamiseks ülesandeks kõigi asja materjalide, sealhulgas ka ekspertiisi kontrollimine, kusjuures seda kontrolli ei teostata mitte süüdistuse tõendatuse või tõendamatusel selgitamiseks, vaid sellelt seisukohalt, kas andmed on küllaldased asja andmiseks sisuliseks arutamiseks kohtusse. Nimelt sellelt seisukohalt tuleb ettevalmistaval istungil läbi vaadata ka ekspertiis.

Kui ettevalmistaval istungil tuvastatakse sellised ekspertiisi toimetamise eeskirjade rikkumised, mis loovad tõsise kahtluse tema täielikkuse, objektiivsuse või põhjendatuse suhtes, peab kohus asja tagastama täiendavaks eeluurimiseks. Kohtumääruses asja saatmise kohta täiendavaks eeluurimiseks tuleb täpselt esitada kõik need puudused, mis kohus on kindlaks teinud, ja näidata ka need

uurimistoimingud, mille teostamine on vajalik ekspertiisi täiendamiseks või tema toimetamisel esinenud vigade parandamiseks. Kohtumääruse täitmise ekspertiisi täiendamise kohta on vastavale uurimisorganile kohustuslik; eeluurimise järgi valvav prokurör peab tarvitusele võtma kõik abinõud kohtumääruse täitmiseks.

Kohtumäärusega mittenõustumise korral on prokuröri õigus selle määruse peale esitada protesti kõrgema astme kohtule (oblasti- või kraikohus), kelle määrus on lõplik.

Kuid esineb ka selliseid juhtumeid, kus kohus ettevalmistaval istungil ei avastanud küll olulisi vigu ekspertiisi toimetamises ega pidanud tarvilikuks asja tagastada täiendavaks eeluurimiseks, kuid seejuures tunnistab siiski täiendavate ekspertide kohtusse kutsumise kasulikuks. Kõige sagedamini esineb selline võimalus eriti keerukate või selliste ekspertiiside puhul, mille toimetamisel teatava teadusliku fakti uurimise suurimaks täielikkuseks on kasulik täiendava eksperdina kellegi väljapaistva spetsialisti kutsumine, kes on üldtunnustatud autoriteet oma erialal. Samuti esineb juhtumeid, kus kohus peab vajalikuks või kasulikuks saada arvamust teiselt eksperdilt, kes on spetsialist lähedasel naaberalal. Näiteks mittehuldavalt ja ebamajanduslikult teostatud tehase sardbetoonehitise kohta andsid ekspertidena arvamuse ehitusinsener ja ökonomist; kohus, lähtudes teatavaist konkreetseist asjaoludest, võib tunnistada vajalikuks täiendava arvamuse saamist ka sardbetoonehitiste spetsialistilt.

Neil juhtumel võib kohus, asja mitte saates täiendavaks eeluurimiseks, määrata tema ettevalmistaval istungil läbivaatamisel kutsuda kohtuistungile täiendav ekspert.

Sellise määruse võib kohus teha kas omal algatusel või mõne poole — prokuröri või süüaluse — taotlusel (süüalusel on õigus pöörduda taotlustega kohtu poole juba ettevalmistava istungi staadiumis).

Ekspertide kohtuistungile kutsumise küsimuse kaalumisel tuleb silmas pidada, et ekspert, kes andis arvamuse eeluurimisel, võib olla samas asjas eksperdikas ka asja kohtulikult arutamisel; veel enam, eeluurimisel arvamuse andnud eksperti on üldreeglina otstarbekohane kohtusse

kutsuda ka neil juhtudel, kui ettevalmistava istungi määrusega on kohtusse kutsutud uued eksperdid. Eeluurimisel arvamuse andnud ekspertide kohtusse kutsumine on otstarbekas seetõttu, et ekspertiisi suurima mitmekulguse tagamiseks asja kohtulikul arutamisel on väga kasulik kõrvutada eeluurimisel arvamuse andnud ekspertide arvamust esmakordselt kutsutud ekspertide arvamusega, kuna viimased pole mingil viisil seotud varem antud arvamusega. Tuleb arvestada arvamuste lahkumiseku võimalust endise ja uute ekspertide vahel; neil juhtudel tuleb eeluurimisel arvamuse avaldanud eksperdile anda võimalus oma seisukoha kaitsmiseks, kui ta ei muutnud seda kohtuistungile kutsutud ekspertide argumentide ja kaalutluste mõjul.

Kui eeluurimisel oli ekspertidena välja kutsutud mitu spetsialisti ja üks neist jäi eriarvamusele, siis on vajalik ka viimase kutsumine kohtusse eksperdina, mis soodustab kõige täielikumat ja mitmekülgsemat ekspertiisi toimetamist asja kohtulikul arutamisel.

Ekspertidena kohtusse kutsumisele kuuluvad isikud tuleb kohtumääruses nimeliselt märkida; selle määruse ärakiri koos süüdistuskokkuvõttega antakse kohtualusele kätte mitte hiljem kui kolm päeva enne kohtuistungil algust (pärast ettevalmistava istungi poolt kohtu alla andmise kohta tehtud määrust muutub süüalune kohtualuseks).

VI peatükk.

EKSPERTIISI KOHTULIKUL UURIMISEL.

Kohtu alla andmise momendist peale on kohtualusel ja tema kaitsjal õigus tutvuda toimikuga ja teha sellest välja- kirjutusi neile tarvilike andmete kohta (VNFSV KrPK § 252). Loomulikult võivad süüalune ja tema kaitsja toimikuga tutvumisel esitada uusi kaalutlusi eeluurimisel toimetatud ekspertiisi sisu kohta. Need kaalutlused võivad olla kahte liiki:

1) ekspertiis on toimetatud mitterahuldavalt; selle parandamiseks ja täiendamiseks on kohtualuse ja tema kaitsja arvates vajalik asja tagastamine täiendavaks eeluurimiseks;

2) toimetatud ekspertiis pole küllalt täielik, kuid selle puudusi on võimalik kõrvaldada asja kohtulikul arutamisel ilma seda täiendavaks eeluurimiseks tagasi saatmata; selleks on vajalik täiendavate ekspertide kutsumine, uute dokumentide, teatiste jms. väljanõudmine.

Sääraseid taotlusi võivad esitada mitte ainult kohtualune ja tema kaitsja, vaid ka prokurör, kellele on ülesandeks tehtud süüdistada kohtus.

Seadus nõuab, et need taotlused oleksid motiveeritud, et neis oleks näidatud, milliste asjaolude selgitamiseks uute ekspertide kutsumine, teatavate dokumentide, teatiste, asitõendite jm. asjale lisamine on vajalik. Kui üks pool taotleb asja saatmist täiendavaks eeluurimiseks, siis peab ka see taotlus olema põhjendatud ning temas esitatud kaalutlused, mispärast ekspertiisi täiendamine vahetult kohtuistungil pole võimalik (VNFSV KrPK § 253).

Pannes pooltele, kes taotleavad ekspertiisi täiendamist, kohustuse põhjendada selliseid taotlusi, paneb seadus ühtaegu ka kohtule kohustuse rahuldada neid taotlusi, kui

asjaolud, mille selgitamist pooled paluvad, omavad asja suhtes tähtsust (VNFSV KrPK § 254).

Need taotlused vaadatakse läbi juba kohtuistungil, kusjuures selliseid taotlusi võivad pooled kohtule esitada enne (sel juhul esitatakse nad kirjalikult) või pärast kohtuistungi avamist, millal neid võib avaldada ka suuliselt. Tuleb märkida, et nende taotluste lahendamisel pole kohus kuidagi seotud otsustega, mis neis küsimustes tehti ettevalmistaval istungil. Kohus võib rahuldada ka selliseid taotlusi, mis ettevalmistava istungi poolt tagasi lükati.

Neil juhtumel, kui taotlused esitatakse suuliselt, tuleb silmas pidada, et nende sõnastus ja põhistus täpselt fikseeritaks kohtuistungi protokollis.

1. Ekspertide kutsumine kohtusse ja karistamine mitteilmumise eest.

Ekspertidid kutsutakse kohtusse kohtukutsetega üldises korras.

Ekspertide vastutus kohtusse ilmumisest kõrvalehoitudumise ja arvamuse andmisest keeldumise eest on ette nähtud VNFSV KrK § 92 lg. 2.

Ilma vabandavate põhjusteta mitteilmumine või oma kohustuse täitmisest keeldumise korral võib KrK §-s 92 ettenähtud karistust (rahatrahv kuni 50 rublani) kohaldada kohus, kes arutab antud asja (milles ekspert oli arvamuse andmiseks välja kutsutud), ilma et ta selleks asja saadaks teise kohtusse (VNFSV KrPK § 60).

Mitteilmumise eest karistatud ekspert võib esitada taotluse karistusest vabastamiseks ja seletused mitteilmumise põhjuste kohta samale rahvakohtule, kes need taotlused vaatab läbi korraldaval istungil; kohtu poolt nende taotluste kohta tehtud määrus on lõplik ega kuulu edasikaebamisele (VNFSV KrPK § 348).

Asja arutamisel kohtus on eksperti kohustused põhiliselt samad, mis eeluurimise staadiumis: nad on kohustatud ilmuma kohtusse, andma oma arvamuse esitatud küsimustele, nad vastutavad seaduses ettenähtud korras mitteilmumise, seletuste andmisest keeldumise ja teadvalt valearvamuse andmise eest (VNFSV KrK § 95).

2. Ekspertide protsessuaalse seisundi iseärasused kohtus.

Eksperti osa kohtuistungil on aktiivsem kui eeluurimisel. Nagu eespool juba tähendatud, ei viibi ekspert eeluurimistoimingutel. Temale võimaldatakse ainult tutvuda teatavate eeluurimise andmetega ja sedagi uurija või prokurööri poolt määratud ulatuses.

Kohtulikul uurimisel on olukord hoopis teissugune. Kui tunnistajad pärast nende kohustuste äraseletamist ja nende hoiatamist valetunnistusega seotud vastutuse eest eemaldatakse istungisaalist eri ruumi, jäävad eksperdid saali ja viibivad seal kogu kohtuliku uurimise kestusel.

Kuid kohtul on õigus omal algatusel või mõne poole taotlusel eemaldada eksperte istungisaalist (VNFSV KrPK § 275).

Ekspertide eemaldamist kohtusaalist tuleb lugeda põhjendatuks järgmistel juhtudel:

1) Kui kohtuistungil tulevad avaldamisele faktid, asjaolud või andmed, millel on riikliku saladuse iseloom, ja need andmed ei puutu ekspertiisi esemesse. Juhtumeil aga, kui eksperdid ilma selliste andmetega tutvumiseta ei saa anda igakülgset arvamust, pidi kohus juba ettevalmistaval istungil hoolitsema niisuguste ekspertide valiku eest, kellele võib usaldada seda liiki saladusi. Sääraseil juhtumeil peab rahvakohtunik veel enne asja kuulamisele määramist järelepärimisega pöörduma vastavate ametiasutuste poole sobivate ekspertide saamiseks.

2) Eksperte võib kohtusaalist eemaldada ka juhtudel, kui asja arutamisel on vajalik avaldada mõningaid süüaluse või kannatanu intiimellu puutuvaid asjaolusid, eeldusel, et avaldamisele kuuluvad asjaolud ei puutu ekspertiisi esemesse. Neil juhtudel eemaldatakse eksperdid mitte kogu kohtuistungil ajaks, vaid ainult selleks ajaks, mille kestel arutatakse fakte või asjaolusid, mille avaldamine on ebasoovitav või võimatu; pärast seda jätkatakse asja arutamist ekspertide juuresolekul.

Kohtupraktika on välja töötanud korra, milles ekspertidele võimaldatakse esitada kohtu loal kohtualusele ja tunnistajaile küsimusi, tutvuda toimikus leiduvate doku-

mentidega, uurida asitõendeid. Kohtu eesistuja peab ekspertidele tagama selle võimaluse.

Selleks et ekspertidel oleks võimalik kõiki neile vajalikke kohtuliku uurimise andmeid kasutada, peab kohus kogu kohtuliku arutamise organiseerima niiviisi, et ekspertide arvamuse andmise ajaks oleksid uuritud kõik tehiolud, millel võib ekspertiisi suhtes tähtsust olla.

Pärast kõigi ekspertiisi suhtes tähtsate asjaolude uurimist asub kohus ekspertidele vastamiseks esitatavate küsimuste koostamisele.

Eesmärgiga tagada ekspertidele arvamuse avaldamiseks esitatavate küsimuste sisu hoolikat ja läbimõeldud koostamist, nende formuleeringu õigsust ja täpsust, peab kohus eelnevalt asjast osavõtvaile pooltele tegema ettepaneku esitada oma kaalutlusi nende kohta.

3. Ekspertidele arvamuse avaldamiseks esitatavate küsimuste koostamine.

Milliseid reegleid peab kohus arvestama ekspertiisi abil selgitamisele kuuluvate küsimuste ringi määramisel?

1) Kõigepealt peab kohus selgitama, milliseil asjaoludel on tähtsus kohtualuse süü või süütuse tuvastamisel.

2) Määratud kindlaks uurimisele kuuluvad sündmused (tehiolud), millel on tähtsus kohtualuse süü või süütuse tuvastamisel, peab kohus lahendama küsimuse, millised neist asjaoludest ja mis suhtes peavad kuuluma uurimisele ja hindamisele ekspertiisi abil.

Ainult pärast nende kahe põhimomendi selgitamist saab kohus täpselt määrata nende küsimuste ringi, mida tuleb antud asjas uurida ekspertiisi teel.

Järgmiseks ülesandeks on küsimuste teksti koostamine (küsimuste formuleerimine).

Küsimuste formuleerimisel tuleb arvestada järgmist:

1) Küsimused peavad käsitlema seda teadusala, mida esindab ekspert.

Ei saa insenerist eksperdile esitada küsimusi elektriseadeldise ostuarve võltsimise kohta ja raamatupidajast eksperdile küsimust ostetud elektriseadeldise vastavuse kohta antud tehase vajadustele.

2) Küsimused peavad olema täiesti konkreetsed: see tähendab, et nad peavad põhinema antud asja tehiolel, nad ei tohi olla oletatavad. Nii näiteks on täiesti mittehuldav järgmine küsimus: „Kas võib oletada, et kohtualune peale finantsdistiipliini rikkumise võis omastada ka manufaktuuri?“

3) Ekspertidele ei või mingil juhul esitada juriidilise iseloomuga küsimusi: tuleb meeles pidada, et eksperdid lahendavad ainult konkreetseid küsimusi, mis tulenevad vahetult kriminaalasja neist andmeist, mida nad selgitavad oma eriteadmiste abil. Juriidilised küsimused aga lahendab kohus.

Ebaõige küsimuse näide.

Kas on kindlaks tehtud, et kod. M. jättis süstemaatiliselt pankka edasi andmata kassa sularaha ja pani sellega toime võimu kuritarvituse, või oli see ainult lohakus tema poolt?

Õigesti esitatud küsimuste näiteid.

a) Kas võib ekspertidele esitatud dokumentide alusel jõuda järeldusele, et selles ja selles asutuses selle ja selle ajalise perioodi kestel toimus süstemaatiline kassa sularaha pankka mitteedasiandmine?

b) Kelle kohustuseks oli vastavalt kehtivaile eeskirjadele tähendatud ajavahemiku jooksul igapäevane kassa sularaha kontrollimine ja selle õigeaegse pankka edasiandmise järele valvamine?

4) Eeltoodud näiteist järgneb veel üks reegel:

Ekspertidele esitatavad küsimused tuleb püstitada järjestatult; iga järgnev küsimus peab olema eelmise edasiarenduseks. Küsimuste seadmine sõltub iga konkreetse asja olemusest ja peab võimaldama kohtule vastata järgmistele küsimustele: a) kas leidis aset sündmus, mille asjaoludes ilmnevad kuriteo tunnused; ja b) kes on kurjategijaks?

Seepärast kohus, arutades magasinini juhataja süüdistusasja kuritarvitustes, mis pandi toime kassa sularaha kinnipidamise (mitteedasiandmise) teel, peab kõigepealt veenduma, kas leidis aset niisugune kinnipidamine ja jaa-

taval korral — kellel lasus kohustus mitte lubada selliseid kinnipidamisi.

Kui eksperdid oleksid esimesele küsimusele vastanud eitavalt, s. o. et kinnipidamist ei toimunud, siis teise küsimuse lahendamisel poleks olnud enam mingit tähtsust. Kui aga küsimused oleksid olnud asetatud vastupidises järjekorras, siis oleks võinud juhtuda, et, vastanud küsimusele, kes nimelt oli vastutav kassa sularaha kontrollimise ja selle õigeaegse pankra edasiandmise eest, eksperdid teises küsimuses oleksid andnud arvamuse, et mingisugust kassa sularaha kinnipidamist ei toimunud; teiste sõnadega — seega oleks esiteks määratud oletatav süüdlane ja selle järel tagasi lükatud temale omistatud käitumine.

Toodud nelja reeglina ammutuvad põhijoontes need eeskirjad, mida kohus peab arvestama ekspertidele küsimuste esitamisel, nende formuleerimisel ja järjestamisel.

Kohtu poolt formuleeritud küsimused antakse ekspertidele üle kirjalikult; seejuures tuleb ekspertidele anda võimalus avaldada oma seisukohti nende küsimuste sisu ja formuleeringu suhtes. Ei tohi millalgi unustada, et kohus ja pooled, kes need küsimused koostavad, ei ole kompetentsed neil teadusaladel, mille esindajaiks on eksperdid. Kohus võib esitada küsimusi mitteküllaldase täpsuse ja selgusega antud teadusliku terminoloogia seisukohalt, ja see võib luua ekspertidele rea raskusi ning ebaselguse neile kohtu poolt esitatud ülesande mõistmises. Nagu näitab praktika, võivad selle tagajärjeks olla ekspertide ebatäpsed ja mittetäielikud vastused.

Selliste arusaamatuste vältimiseks on vajalik anda ekspertidele võimalus avaldada kõik oma kahtlused, mis on seotud esitatud küsimuste sisu ja formulatsiooniga.

Neil juhtudel, kui ekspertide märkuste tulemusena osutub vajalikuks küsimusi muuta, võib kohus, kuulunud ära poolte kaalutlused, küsimuste sõnastust muuta.

Pärast küsimuste teksti kätteandmist ekspertidele peab kohus neile andma võimaluse kaaluda neid küsimusi omavahel.

Neil juhtudel, kui eksperdid on jõudnud üksmeelsele tulemusele, koostab arvamuse üks ekspertidest nende

omal valikul. Arvamus kirjutatakse alla kõigi ekspertide poolt. Lahkuminekute korral ekspertide vahel kõigis või enamikus küsimustes koostab iga ekspert ise oma arvamuse ja kirjutab alla. Kui aga oma mittenõustumise teatas ainult üks ekspertidest ja seejuures ainult ühes küsimuses, või tema mittenõustumine ekspertiisiga oli ainult osaline, siis see ekspert kirjutab ekspertide arvamuse tekstile alla koos teistega, lisandades sellele oma eriarvamuse (VNFSV KrPK §-d 298, 171, 173).

4. Arvamuse andmine ekspertide poolt. Ekspertide ülekuulamine.

Pärast tagasitulekut kohtuistungil saali esitab üks ekspertidest kohtule arvamuse suuliselt (juhul, kui neid oli mitu, siis tavaliselt see, kes koostas arvamuse teksti) ja annab ekspertide arvamuse teksti üle kohtule. Ulejäänud eksperdid viibivad selle juures kohtusaalis. Pärast ekspertide arvamuse kuulamist võivad kohus ja pooled küsitleda kõiki või üksikuid eksperte, kes arvamuse avaldamisest osa võtsid.

Ekspertiisi mitte küllalt selgeks või täielikuks tunnistamise korral ja samuti lahkuminekute korral ekspertide vahel võib kohus kas omal algatusel või mõne poole taotlusel määrata uue ekspertiisi, kutsudes selleks uued eksperdid, kusjuures meditsiiniliseks ekspertiisiks uute ekspertide nõudmine saadetakse oblasti (krai) tervishoiuosakonda. Kui uue ekspertiisi toimetamiseks on vajalik pikem ajavahemik, võib asja arutamist edasi lükata (VNFSV KrPK § 174).

Ekspertide arvamusega mittenõustumine ei kohusta kohut veel tingimata määrama uut ekspertiisi. Esineb juhtumeid, kus kohus ei nõustu ekspertiisiga ja tunnistab, et muude tõenditega on asi küllaldaselt selgitatud, et need tõendid lükkavad ümber ekspertiisi tulemused ja on täiesti küllalduvad otsuse tegemiseks. Neil juhtudel kohus, määramata uut ekspertiisi, teeb otsuse, kusjuures ekspertiisiga mittenõustumist ta peab kas kohtuotsuse tekstis või eri määruses üksikasjaliselt põhistama.

Kohtupraktikas esineb juhtumeid, et kohus piirdub ainult ekspertide suulise arvamuse protokollimisega. Neil juhtudel puudub kõrgemalseisval kohtul, kes arutab asja süüdimõistetud kaebuse või prokuröri protesti põhjal, võimalus kindlaks teha, kui kõrge kvaliteediga oli kohtus antud ekspertide arvamus. Seepärast nõuabki seadus, et kõigil juhtudel tuleb pärast ekspertide suulise arvamuse kuulamist asja juurde lisada ekspertide arvamus kirjalikul kujul.

VII peatükk.

KOHTULIKU EKSPERTIISI ÜSIKUD LIIGID.

I. Kohtupsühhiaatriline ekspertiis¹.

Nõukogude õigus ei luba kohaldada karistust vaimuhaigetele, kes on kuriteo toime pannud kroonilise vaimuhaiguse või vaimutegevuse ajutise rikke või muus haiguslikus seisundis, kui need isikud ei suutnud endile oma tegudest aru anda või neid juhtida. Veel enam, nõukogude õigus vabastab kriminaalkaristusest ka niisugused isikud, kes küll tegutsesid vaimse tasakaalu seisundis, kuid kohtuotsuse tegemise ajaks on jäänud vaimuhaigeks (VNFSV KrK § 11).

Süüdimatuse küsimus lahendatakse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teel.

Kohtupsühhiaatrite kutsumine on kohustuslik kõigil neil juhtudel, kui kohtul või uurijal tekivad kahtlused süüaluse süüdivuse suhtes (VNFSV KrPK § 63 märkus).

Kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi võidakse määrata ka küsimuse lahendamiseks, kas isik on võimeline esinema tunnistajana, kui on kahtlus tunnistaja vastutusvõime suhtes (VNFSV KrPK § 61 märkus).

Raske on loetleda kõiki neid juhtumeid, mil kohtul või uurijal võib tekkida kahtlusi süüaluse süüdivuse suhtes.

Kuid eriti iseloomustavad juhud, mis nõuavad kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi määramist, on järgmised:

1) Süüaluse juures psüühiliste haiguste esinemine kas

---

¹ Kohtupsühhiaatria aluste ja nõukogude kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi organisatsiooniliste vormide käsitus on antud prof. V. A. Vnukov'i ja dots. T. M. Feinberg'i ühisel toimetusel ilmunud õppe-raamatus „Kohtupsühhiaatria“ (vene keeles).

käesoleval ajal või minevikus (süüalune oli enne või pärast kuriteo toimepanemist ravil psühhiaatrilises haiglas või oli registreeritud rajooni psühhiaatri juures). Neil juhtudel on süüaluse süüdivuse kontrollimine kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi teel kohustuslik. Seejuures tuleb aga meeles pidada, et mitte iga vaimne rike ei tee tingimata haiget süüdimatuks.

2) Küllaldaselt arusaadavate kuriteo motiivide puudumine ja mõnel juhul ka eriline kuriteo toimepanemise viis, näiteks mitte millegagi seletatav julmus kuriteo toimepanemisel, kuigi paljudel juhtudel, nagu seda on näidanud kohtupraktika, kurjategija äärmine julmus alati ei seletu tema vaimuhaigusega.

Peale uurimisorganite ja kohtu, samuti ka süüaluse ja tema kaitsja on kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi taotlemise õigus ka selle kinnipidamiskoha arstil, kus süüalune vahi all viibib. Arst on kohustatud teatama uurijale või kohtule oma arvamuse süüaluse kohtupsühhiaatrilise läbi vaatamise vajalikkuse kohta, kui viimane arsti tähelepanekute järgi avaldab vaimutegevuse korratuse tunnuseid. Ka süüaluse sugulastel on õigus algatada taotlust kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi toimepanemiseks (VNFSV KrPK §-d 112, 253, 254, 273).

2. Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi liigid.

Ekspertiis uurija juures. Neil juhtudel, kui uurijal tekib kahtlus süüaluse süüdivuse suhtes, võib eksperti-psühhiaatrit kutsuda uurija ametikohta, kus ekspert ka toimetab süüaluse psühhiaatrilist uurimist.

Iseenesest mõista osutub see uurimine sääraustes tingimustes teataval määral pealiskaudseks ja täie kindlusega võib ekspert vastuse küsimusele, kas süüalune on süüdiv või süüdimatu, anda ainult siis, kui talle juba pealiskaudsemalgi süüaluse seisundiga tutvumisel on täiesti selge, kas ta on terve või haige.

Seda ekspertiisi teostamise moodust võib kasutada juhtudel, kui süüaluse haigus on ilmne või kui tema vaimse seisundi rahuldavus ei ärata mingit kahtlust.

Ambulatoorne ekspertiis. On võimalik, et eksperdil tekivad süüaluse tervise suhtes kahtlused, mida ta ei usalda üksinda lahendada.

Neil juhtudel määratakse ambulatoorne ekspertiis, mida toimetab arstide-psühhiaatride komisjon.

Ambulatoorse ekspertiisi täielikkuse ja kõigekülgsuse tagamiseks tuleb enne ekspertiisi koguda andmeid süüaluse kohta raviausutustelt, kus süüalune oli ravil (diagnoosid, haiguslugu), tema omakseilt, tema töökohalt; samuti tuleb eksperte tutvustada kriminaalasjaga, milles süüalune on vastutusele võetud.

Statsionaarne ekspertiis. Keerukamatel juhtudel kasutatakse statsionaarset ekspertiisi. See ekspertiisi liik tagab kõige põhjalikuma kohtupsühhiaatrilise arvamuse saamise, kuid ta nõuab tavaliselt pikemat aega, kuna statsionaarse ekspertiisi puhul uuritav paigutatakse erilisse raviausutusse, kus ta viibib vajaliku aja arstide valve all.

Statsionaarse ekspertiisi korral on arstidel kui ekspertidel võimalus teostada psühhiaatrilise ekspertiisiga kõrvuti täiendavaid uurimisi (vere, seljaüdi-vedeliku uurimist jms.). Statsionaarne ekspertiis teostatakse tavaliselt linna psühhiaatrilistes haiglates.

Süüaluse raviausutusse paigutamise õigus on antud mitte ainult kohtule, vaid ka uurijale (muidugi eri määruste ja korralduste alusel) (VNFSV KrPK § 203).

Statsionaarse ekspertiisi kestust ei ole kriminaalprotsessi koodeksis määratud, kuid tavaliselt see ei ületa ühte kuud.

Süüaluse psüühilise uurimise tulemuse kohta annab arvamuse eriline arstide-ekspertide komisjon, kus ettekandjaks on arst, kes oli määratud uurimisaluse alaliseks järelevalvajaks. Statsionaarse ekspertiisi aeg arvatakse süüaluse eelvangistuse aja hulka (kui süüalune oli vahistatud).

Kohtupsühhiaatriline ekspertiis kohtus. Kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi võib toimetada ka kohtuliku uurimise staadiumis. Tema määramisel võivad esineda kahte liiki juhud:

- 1) Kuni asja kohtuliku arutamiseni ei tekkinud kellelgi kahtlusi kohtualuse süüdivuses ja tema suhtes pole toimetatud kohtupsühhiaatrilist uurimist. Sellistel juhtudel tuleb ekspertidel uurida kohtualust, kes varemalt pole olnud allutatud kohtupsühhiaatrilisele uurimisele.

Sagedasti tunnistavad eksperdid nende korraldusse antud andmed mitteköllaldaseks ja keelduvad sel põhjusel arvamuse andmisest. Neil juhtudel lükatakse tavaliselt asja arutamine edasi ja kohtualune saadetakse statsionaarsele ekspertiisile.

2) Kohtualune on enne kohut eeluurimise kestel olnud kohtupsühhiaatrilisel uurimisel. Neil juhtudel on teiskordne ekspertiis kohtus kohustuslik. Selle põhjus on arusaadav: eksperdid, uurides kohtus veelkordselt kohtualust, saavad harilikult täielikuma materjali järelduste tegemiseks. Peale seda on ekspertidel võimalus kõiki pooltel kohtualuse seisundi kohta tekkivaid küsimusi üksikasjalisemalt selgitada ning oma eeluurimisel antud arvamust täiendada ja täpsustada.

Kriminaalprotsessi koodeks annab erakordselt suure tähtsuse kohtupsühhiaatrilisele ekspertiisile. Kui süüaluse süüdivuse probleem tekkis eeluurimise ja kohtuliku uurimise staadiumis, peab kohus peale selle otsustama kohtualuse süüdivuse küsimuse ka kohtuotsuse tegemisel, kuigi see küsimus ettevalmistaval istungil oli kord juba lahendatud (VNFSV KrPK § 321).

Tagaselja toimetatud kohtupsühhiaatriline ekspertiis. Tagaselja toimetatud kohtupsühhiaatriline ekspertiis seisneb selles, et ekspert annab arvamuse äraolija isiku psüühilise seisundi kohta. Ekspertiisi materjalideks sel juhul on peaaesjalikult eeluurimismaterjalid (raviastutuste tõendid, tunnistajate ja uuritava enda seletused, tema kirjad ja päevikud, varemalt toimetatud ekspertiiside arvamused).

Tagaselja ekspertiisi toimetatakse praktikas väga harva ja nimelt:

1) Juhtudel, kui on vaja selgitada, kas surnu oli psüühiliselt terve. See on väga tähtis enesetapmise asjade uurimisel.

2) Juhtudel, kui süüaluse vahetu uurimine ekspertiidi poolt on võimatu suure kauguse tõttu, kui on võimatu toimetada süüalust ekspertiidi juurde jne.

Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi arvamused. Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi põhiküsimuseks on, kas süüalune kannatab säärase vaimuhaiguse all, mis kõrvaldab tema süüdivuse. Seejuures tuleb silmas pidada,

et kaugeltki mitte iga normaalsest kõrvalekaldumine süüaluse vaimses seisundis ei too kaasa süüdimatuse küsimuse jaatavat lahendust.

Teatav inimene võib omada mõningaid psüühilisi defekte, kuid need ei tarvitse kõrvaldada veel tema süüdivust. Seepärast eksperdid, tuvastanud mõne defekti kohtualuse psüühikas, võivad seejuures tunnistada, et kohtualune siiski andis endale aru oma tegudest ja juhtis neid (VNFSV KrK § 11).

Oma arvamuses peavad kohtupsühhiaatrilised eksperdid juhatama, milliste meditsiiniliste abinõude rakendamise antud juhul on kõige enam põhjendatud ja otsarbekohasem kohtupsühhiaatria kui teaduse seisukohalt.

Need abinõud võivad olla järgmised:

1) paigutamine psühhiaatrilisse haiglasse või kolooniasse üldalustel;

2) haige andmine omaste käendusele ja rajooni psühhiaatri järelevalve alla;

3) paigutamine psühhiaatrilisse haiglasse sundravile.

Saanud arvamuse kohtualuse paigutamise kohta psühhiaatrilisse haiglasse üldalustel, peab kohus silmas pidama seda, et selles haiglas peetakse kohtualust samadel alustel nagu teisigi vaimuhaigeid isikuid, kes pole kuritegu toime pannud. Vaimuhaigeid võib haiglast välja kirjutada nagu teisigi haigeid, s. o. ilma kohtuorganite loata. Seepärast otsuse tegemisel kohtualuse üldalustel haiglasse paigutamise kohta peab kohus arvestama haige ühiskonnaohtlikkust.

Neil juhtudel, kui pole alust tunnistada vaimuhaiget ühiskonnaohtlikuks ja haiglarežiimi vajavaks, soovivad eksperdid oma arvamuses anda ta omaste käendusele rajooni psühhiaatri järelevalve all.

Omaste käendusele antakse isikud, kes on kuriteo toime pannud vaimutegevuse ajutise rikke seisundis.

Sundravile saatmisele kuuluvad vaimuhaiged, kes on tõsiselt ja kestvalt ümbruskonnale ohtlikud. Sääraste haigete (s. o. kes on saadetud sundravile) väljakirjutamist haiglas peavad kohtuorganid kontrollima.

Kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi hindamisel peab kohus kõigepealt kaaluma põhiküsimust: kas ta nõustub või ei nõustu eksperdi järeldusega, et antud vaimuhaigus võttis

kohtualuselt võimaluse saada aru oma teo tagajärgedest ja juhtida oma tegevust.

Praktikas võib neil juhtudel tekkida küsimus: kuidas võivad kohtunikud, kes ei oma eriteadmisi psühhiaatria alal, mitte nõustuda ekspertide kui spetsialistidega? Väidetakse, et siin on tegemist ületamatu vastuoluga: kohus tunnistas end mittekompetentseks teatava küsimuse otsustamisel, kutsudes selleks eksperti; kui aga spetsialist (ekspert) andis oma arvamuse selles küsimuses, siis kohus ei nõustunud temaga.

Mingisugust vastuolu siin ei ole. Kohtunik ei vaidle ega peagi vaidlema spetsialistiga selle üle, et antud kohtualune kannatab teatava psüühilise haiguse all ja et see haigus üldiselt võib kõrvaldada süüdivuse. Oma arvamuse andis ekspert psühhiaatria kui teaduse põhjal ja vaielda temaga selles küsimuses võib ainult teine spetsialist psühhiaatria alal, mitte aga kohtunik.

Kuid meid huvitavas eksperti arvamuses sisaldub ka midagi muud: selles ekspert väitis, et antud kohtualune on süüdimatu, s. o. et ta kuritegu toime pannes ei saanud aru oma teo tagajärgedest ja ei juhtinud oma tegusid. Kahtlemata jõudis ekspert sellele järeldusele asja faktilise külje analüüsi alusel; tema poolt teostatud faktide hinnangu õigsust asjas peab aga kontrollima kohus, ja siis võib juhtuda, et kohus ei nõustu faktide selle hinnanguga, mille neile andis ekspert, ning tunnistas kohtualuse süüdivaks. On kerge mõista, et siin pole sellist lepitamatut vastuolu, mida mõned leiavad. Kuid kohtu mittenõustumist ekspertiisi tulemustega tuleb, nagu eespool juba mainitud, kohtuotsuse tekstis või eri määruses motiveerida. Võib ka ette tulla, et kohtualuse süüdivuse küsimuses ekspertidega nõustudes kohus ei nõustu aga ekspertide poolt soovitatud meditsiiniliste abinõudega. Näiteks võivad eksperdid soovitada uuritava andmist omaste käendusele ja rajooni psühhiaatri järelevalve alla, kuid kohtul on õigus mitte nõustuda selle arvamusega ja määrata kohtualune sundravile. Samuti võib kohus ekspertide poolt soovitatud sundravi asemel määrata uuritava psühhiaatrilisse haiglasse üldalustel. Kõigil säärastel juhtudel peab kohtu otsus olema põhistatud.

3. Kohtumeditiiniline ekspertiis.

Kohtumeditiiniline ekspertiis on kohustuslik surmapõhjuste ja kehavigastuste iseloomu tuvastamiseks (VNFSV KrPK § 63 märkus 1).

Kehavigastused jagunevad rasketeks ja kergeteks. Mõlemad jagunevad omakorda kolme alarühma.

I. Rasketed kehavigastused:

- a) mis lõppesid surmaga;
- b) mis olid elule ohtlikud, kuid ei lõppenud surmaga;
- c) mis ei olnud elule ohtlikud, kuid millega kaasnes tunduv tööjõukaotus.

II. Kerged kehavigastused:

- a) mis põhjustasid terviserikke;
- b) mis ei põhjustanud terviseriket;
- c) vägivallateod ühenduses füüsilise valu tekitamisega (VNFSV KrK §-d 142, 143, 146).

Kehavigastuse raskuse, terviseohtlikkuse ja vigastuste tagajärjel kannatanu tööjõu kaotuse tuvastamine on suure tähtsusega kuriteo õigeks kvalifitseerimiseks; sellel on tähtsus ka küsimuse otsustamisel, missuguses ulatuses kuulub rahuldamisele kannatanu poolt kohtualuse vastu esitatud tsiviilhagi.

Sellepärast ongi kohtumeditiinilise ekspertiisi toimetamine kohustuslik nende kuritegude eeluurimisel ja kohtulikul arutamisel, mille tagajärjeks oli kannatanule kehavigastuse tekitamine.

Ühenduses sellega tuleb silmas pidada, et kuritegude kõrval, mille otseseks sihiks on tervise kahjustamine, esineb veel teisi kuritegusid, mille toimepanemisel kurjategija lähimaks sihiks ei ole küll kannatanu tervise kahjustamine, kuid mille puhul temale sellise kahju hädaoht, mõnikord ka selle vältimatus on ilmne; näiteks neitsuse kaotuse tekitamine lapsealisele, suguhaige isiku suguuhendus, abortide tekitamine, ohutustehnika eeskirjade rikkumine tootmisel jne.

Tuleb arvestada kui üldreeglit, et kohtumeditiiniline ekspertiis on kohustuslik kõigi nende kuritegude eeluurimisel ja kohtulikul arutamisel, mille tagajärjeks oli kannatanu tervise kahjustamine.

Kuid oleks ebaõige piirata kohtumeditiinilise ekspertiisi eesmärke ainult vigastuste raskuse ja kannatanu tervisele tekitatud kahjulikkude tagajärgede suuruse tuvastamisega.

Paljudel juhtudel on kohtumeditiiniline ekspertiis väga väärtuslikuks tõendite allikaks kuriteo sündmuse enda tõendamisel ja kurjategija isiku avastamisel.

Kohtumeditiini praegune tase võimaldab ekspertidel tuvastada erakordse tähtsusega asjaolusid: näiteks võib ekspert keemilise analüüsi abil ilma erilise vaevata määrata süüaluse rõivail leiduvate plekkide iseloomu — kas need on vere jäljed või mitte, edasi, kas on tegemist inimese või looma verega.

Vägistamisest osavõttu eitava süüaluse pesul leiduvate limajälgedega uurimisel võib tuvastada, kas see lima on emakatupe eritis või mitte.

Kohtumeditiinilist ekspertiisi rakendatakse ulatuslikult ka vanuse määramiseks (kui see vaieldamatute dokumentidega ei ole kindlakstehtav) ja kannatanu sugulise küpsuse tuvastamiseks.

Teatavasti esineb kuritegusid, mille toimepanemisel kurjategija teadlikult kahjustab iseennast. Näiteks abordi tegemine iseendale. Paljudel juhtudel kohtumeditiiniline ekspertiis tuvastab meditsiiniliste uurimismeetoditega ka selle tavaliselt nii varjatud kuriteo.

Kohtumeditiinilise ekspertiisi meetoditega on vigastuste iseloomu järgi võimalik määrata, missuguse riisuga kurjategija oma ohvri surmas — torkava, lõikava või raiuva vahendiga; kas on tarvitatud mürki ja millist nimelt jne.

Vigastuste iseloomu, nende asendi ja terve rea teiste tunnuste, näiteks vereplekkide, nende vormi ja asendi järgi võib ekspert restaureerida kurjategija käitumise, kurjategija tegude järjekorra, kauguse, ohvri asendi jms.

Kõik need andmed omavad erilist tähtsust tapmise asjade uurimisel ja kohtulikult arutamisel.

Erinevalt teistest ekspertiisidest peab kohtumeditiiniline ekspertiis tapmise asjades toimuma viivitamatult pärast laiba leidmist; iga viivitus eksperdi-kohtuarsti väljakutsumises toob sagedasti parandamatut kahju

eeluurimise huvidele, kuna ekspert peab osa võtma juba laiba vaatlusest.

Ilma eksperdi osavõtuta toimetatud laiba vaatlus kannatab harilikult mittetäielikkuse all. Kuid kõige tähtsam on see, et meditsiinilise hariduseta uurija võib sageli jätta tähele panemata eriliselt tähtsad, kuid vaatlusel mitte silmatorkavad asjaolud.

Seepärast peabki kohtunik tapmise asja eeluurimismaterjalidega tutvumisel kõigepealt kindlaks tegema, kas asjas vaatlus on toimunud kohtumeditiinilise eksperdi osavõtul või ilma temata (kohtumeditiinilise eksperdi osavõtt märgitakse kohustuslikult vaatlusprotokollis, mis kirjutatakse alla manukate, kohtumeditiinilise eksperdi ja uurija poolt). Juhul, kui pole võimalik tagada kohtumeditiinilise eksperdi osavõttu laiba vaatlusest, peab uurija kutsuma selleks isiku, kes omab kõrgemat meditsiinilist haridust (nn. juhusliku arsti), kuid mitte mingil juhul velskri.

Laiba vaatluse protokolliga tutvumisel peab kohtunik otsima selles järgmiste andmete üksikasjalist kirjeldust:

1) laiba asukoht (juurviljaaed, jõekallas, maja, toas põrandal, paadis);

2) laiba üldised omadused (sugu, vanus, kasv, kehaehitus, nahavärvus, nina, kõrvade, suu, kaela, käte seisund);

3) laiba asend (lamab paremal küljel, istub tugitoolis, käte ja jalgade asend);

4) esemed laiba küljes (kõrvarõngad, käevõrud, kell);

5) laiba rõivastus (ülemine ja alumine, kuidas rõivastatud, rõivaste olukord, kas leidub neil jälgi, plekke);

6) laiba ümbruses leiduvate esemete, jälgede jm. kirjeldus;

7) haavad, verevalumid, marrastused, kriimustused laibal;

8) laibalaigud, lagunemisnähtused laibal, laiba kangestuse aste ¹.

Kõigi nende andmete täielik tundmaõppimine on erakordse tähtsusega õigeks otsustamiseks uurimise täielikkuse üle.

¹ Vt. V. Gromov, V. Kotšubinski ja V. Savitski, „Rassledovanije del ob ubiistvah“, Jurizdat, 1938.

Selgitame seda näitega. Laiba peost leiti juukseid, laiba ümber mullas leidusid mehe jalanõude jäljed. Toimikuga tutvujal tuleb veenduda, kas uurija toimetab (ekspertiisi abil) nende juuste võrdlemist laiba juustega, kas võrdles uurija mullas avastatud jälgi tapetu jalanõudega. Kui uurija seda ei teinud, siis on tegemist uurimise olulise puudusega (on võimalik, et juuksed kuuluvad tapjale ja on võitluses tapetu poolt tapja peast välja kistud, samuti on võimalik, et ka jalajäljed on jäetud tapja poolt).

Teine näide. Tapetu kehal leidub südame piirkonnas noahaav, laip on rõivastatud; uurija pole vaatlusprotokollis maininud, kas leidus ka laiba seljas olevas kuues vastav auk. Kui auku ei leidu, siis tuleb järeldada, et kuub on laibale selga pandud pärast tapmist. Ka siin on tegemist uurimise olulise defektiga, kuna asjale erilise tähtsusega asjaolu kohta saab teha ainult oletusi.

Mõningad asjaolud laiba vaatlusel saab tarviliku kindlusega tuvastada ainult kohtuarst, näiteks koolnukangestuse astme, koolnumuutuste iseloomu, mis on väga tähtis, sest kangestuse astme järgi on võimalik kaunis täpselt määrata surma saabumise momenti, ja koolnulaikude asetuse järgi võib määrata, missuguses asendis oli laip pärast surma, kas teda pole ümber asetatud.

Sellepärast tulebki pühendada erilist tähelepanu laiba vaatluse protokollile.

Pärast laiba välisvaatlust toimetab ekspert laiba lahkamist, mis kõikidel juhtudel on kohustuslik. Ükskõik kui ilmsena surmapõhjus ka näiks, laiba lahkamine on alati vajalik, sest pärast sisemiste organite hoolikat uurimist on võimalik täpselt tuvastada surma tõelised põhjused. Näiteks leiti raudteetammil äralõigatud peaga inimese laip; rööpal leiduvad verejäljed ei jätnud kahtlust selles, et pea on rongi ratastega otsast maha lõigatud. Lahkamisel leiti aga tunduv kogus arseeni laiba siseorganites ja tuvasitati, et surm oli järgnenud arseenmürgistusest; hiljem tehti kindlaks, et tapjad olid nende poolt mürgistatud inimese laiba kuriteo varjamiseks asetanud raudteerööpaile.

Lahkamisprotokoll kirjutatakse alla kohtumeditiinilise eksperdi, uurija ja kahe manuka poolt.

Pärast laiba lahkamist peab ekspert andma arvamuse surmapõhjuste üle.

Täiendavate (kohtukeemiliste) uurimuste vajalikkuse korral on eksperdil õigus surmapõhjuste üle arvamuse andmist edasi lükata kolme öö-päeva võrra, arvates laiba lahkamise momendist.

Praktika näitab, et uurijad väga harva kasutavad oma õigust ekspertide küsitlemiseks pärast arvamuse andmist, samuti piirduvad eksperdid oma arvamustes ainult surmapõhjuste esitamisega, vaikides teistest momentidest, millel aga võib asja kohta olla väga suur tähtsus.

Arvamuse puudulikkust on võimalik parandada kohulikul uurimisel. Muidugi tuleb täiendavad küsimused ekspertidele esitada antud asja konkreetsete asjaolude kohaselt, kuid nende hulgast võib siiski tuua kõige tüüpilisemate näiteid ¹.

I. Tulirelvaga toimepandud tapmisasjade uurimisel:

1) Missugune pidi või võis olla ohvri asend laskmise momendil.

2) Kas on võimalik tuvastada laskja asendit ohvri suhtes.

3) Kas lask on teostatud juba surnud isiku kehasse.

II. Vigastuste puhul, mis tekitatud külm- või muu relvaga:

1) Kas kannatanu suutis pärast vigastuse tekitamist liikuda.

2) Kas kannatanu oli pärast vigastuse saamist võimeline kisendama, kõnelema.

3) Kas mitme vigastuse puhul on võimalik kindlaks määrata nende tekitamise järjekorda (missugused varem ja missugused hiljem).

III. Tapmiste puhul, mis toime pandud poomise teel:

1) Kas esineb antud juhul mingeid muud liiki vägi- valdse surma tunnuseid peale poomise, eriti mõnel muul viisil lämmatamise tunnuseid.

2) Kas esineb võitluse ja vastupanu tunnuseid.

3) Kas esineb abitu olukorra tõendeid surma momendil (uni, joobnud olek, raske haigus).

¹ Vt. V. Gromov, V. Kotšubinski ja V. Savitski, „Rassledovanije del ob ubiistvah“, Jurizdat, 1938.

4) Kas võib antud juhul oletada enesetapmist.

Kohtumeditiinilise ekspertiisi hindamisel peab kohus üldreeglina põhimiselt lähtuma ekspertide arvamuse kõrvutamisest andmetega, mis on saadud: a) laiba välisvaatlusel, b) laiba lahkamisel, c) eeluurimisel ja kohtulikul uurimisel muude vahenditega (tunnistajate ütlused, süüaluste seletused, dokumendid ja muud tõendid).

4. Kohtuballistlik ekspertiis¹.

Tulirelvaga toimepandud tapmiste ja haavamiste asjade eeluurimisel ja kohtulikul arutamisel toimetatakse ekspertiisi sagedasti mitte ainult kohtumeditiiniliste meetoditega, vaid ka kohtuballistliku ekspertiisi näol.

Kohtuballistika ülesandeks on uurida tulirelva, laske-
moona ja laskude jälgede küsimusi. Need küsimused tekivad tulirelvaga teostatud tapmise ja haavamise asjade eeluurimisel ja kohtulikul arutamisel.

Kohtuballistliku ja kohtumeditiinilise meetodi ühendamine, nende koostöö tagab väga sagedasti tõe avastamise. Näiteks leitakse linnaäärses kohas laip, millel on peas meelegoha piirkonnas haav. Haava ääred on iseloomulikult kõrbenud, missugune nähtus esineb ainult lähedalt teostatud tulistamise puhul. Samas maas vedelevad tühjaks lastud padrunist ja automaatpüstol, mis kuulus tapetule, nagu tunnistajate ütlustega kindlaks tehti.

Kohtumeditiiniline ekspert arvestas haava asendi ja selle ärte kõrvetuse järgi täielikult enesetapmise võimalust, seda enam, et lahkamisel konstateeriti, et peale peaaju purustamise mingisuguseid muid surmapõhjusi ei esine. Kuid kohtuballistik ei nõustunud selle arvamusega. Automaatpüstoli raua sisemuse uurimisel ta ei leidnud selles ajuvedeliku osakesi, verd ega peenikesi luukilde, mis püstoli rauas lähilasu puhul oleksid gaaside tagasilöögi tagajärjel pidanud tingimata leiduma. Teostades sellest püstolist katselaske ja võrreldes nende katselaske tagajärjel kuulidel ja kestadel tekkinud jälgi jälgedega kestal, mis leiti sündmuskohalt, ja tapetu peast välja-

¹ Vt. prof. V. F. Tšervakov, „Sudebnaja ballistika“, Jurizdat NKJu SSSR, 1937.

võetud kuulil, jõudis kohtuballistik järeldusele, et need jäljed erinevad oluliselt üksteisest, ja avaldas arvamust, et surm on tekitatud mitte kõnesoleva, vaid teise, kuigi tõenäoliselt sama süsteemi ja kaliibrilise püstoliga. Kohtuballistiku arvates oli antud juhul tegemist tapmisega, mis oli maskeeritud enesetapmisena. See eksperdi oletus leidis edasisel uurimisel täieliku kinnituse.

Toodud näitest nähtub, et kohtuballistika omab väga väärtuslikke uurimismeetodeid ja paljudel juhtudel võib ta anda tähtsaid andmeid tõe selgitamiseks.

Põhinedes sellel asjaolul, et iga relv, olgugi sama süsteemi, sama kaliibriga, paljudel juhtudel valmistatud samas vabrikus ja samal ajal, omab enam või vähem tunduvald erinevusi (mis on asjatundmatu silmaga vaevalt märgatavad), jõuab kohtuballistika järeldusele, et need erinevused avalduvad küllalt selgelt igast relvast tulistatud kuulil, jättes sellele jälgi, mis on omased teatavat liiki (süsteemi) relvale, aga sagedasti koguni ainult ühele teatud revolvrile, püstolile, pussile.

Need iga relvaliigi, vahest ka iga antud relva erisused avalduvad kõige selgemini väljalastud padrunikestadel.

Kõige iseloomulikumad jäljed kestal on:

1) jäljed magasinil külgedelt, mis on tekkinud padruni asetamisel magasinil ja ta edasiviimisel relva rauda,

2) padrunipesa jäljed,

3) tõmmiku jäljed.

Kestade põhjadel:

1) lööknõela löögi jäljed,

2) luku taldriku jäljed,

3) kestaheitja jäljed.

Need jäljed sõltuvad kõige pisemaist erinevustest relva üksikosade viimistluses (millel laskmise suhtes pole harilikult tähtsust), ebaühtlasest kulumisest, sagedasest laskmisest jm. ning annavad materjali erakordselt näitlikuks võrdlusteks.

Kuid mitte ainult kestal ei leidu antud relva individuaalsust peegeldavaid iseloomulikke erisusi, vaid neid leidub ka kuulidel — kuulile lõigatud rauavindi jäljed. Relvaraua vindi jäljed on väga individuaalsed ja seetõttu

on paljudel juhtudel võimalik küllalt täpselt tuvastada, kas kuul on tulistatud antud „kahtlusalusel“ relvast või mitte. Selleks tehakse vastavast relvast mitu katselasku ja võrreldakse väljalastud kuulidel leiduvaid jälgi kuri-teokohalt leitud kuuli jälgedega.

Milliseid võimalusi pakub siis kohtuballistlik ekspertiis?

1) Kohtuballistliku ekspertiisi abil on suhteliselt kerge tuvastada, missugust relvamarki (-süsteemi) kurjategija kasutas, kui eksperdi käsutusse on võimalik anda kuri-teokohalt leitud padrunid, padrunikestad ja kuulid.

2) Paljudel juhtudel on kohtuballistliku ekspertiisiga võimalik tuvastada, kas lask on teostatud eksperdile esitatud relvast, muidugi eeltingimusel, et eksperdile esitatakse mitte ainult kuri-teokohalt leitud relv, vaid ka sealt leitud kesti ja kuule.

Uurides olukorda, milles teostati lask, ja lasu jälgi, võib ekspert sageli määrata kauguse, mis lahutas laskjat märgist, ja ka laskja asendi.

Rauaõõne uurimisega (seal leiduvate tahmajälgedega abil) võib ekspert (ligikaudselt) kindlaks määrata, millal antud relvast on tulistatud.

Kohtuballistliku ekspertiisi tähtsus ei vaja selgitamist.

Tulirelvaga toimepandud tapmise või haavamise asjaga tutvumisel peab kohtunik kõigepealt kindlaks tegema, kas asjas oli vajalik kohtuballistlik ekspertiis, ja kui see oli vajalik, siis, kas selleks oli olemas uurimisobjekte (relv, laskemoon, kuulide jäljed jne.). Kui nendele kahele küsimusele tuleb anda jaatav vastus, siis tuleb kohtunikul ettevalmistaval istungil nõuda kohtuballistliku ekspertiisi toimepanemist. Kohtuballistliku ekspertiisi täielikkuse ja igakülgse tagamiseks asjades, kus see ekspertiis osutub vajalikuks, on otstarbekohasem saata need asjad täiendavaks eeluurimiseks, kuna enamikul juhtudel on vajalik laboratoorne uurimine ja eeluurimise andmete eriti hoolikas tundmaõppimine eksperdi poolt.

Kuna ekspertide arvamus põhineb harilikult suure hulga väikeste jälgedega võrdlemisel, mis leiduvad kestadel, padrunitel, kuulidel jm., siis tuleb ekspertiisi selguse ja temaga tutvumise hõlpsuse huvides nõuda ekspertidelt uurimisobjektidest suurendatud ülesvõtete esitamist.

5. Käekirja ekspertiis.

Eelmärkused. Käekirjade võrdlevat uurimist rakendatakse nende kuritegude uurimisel ja kohtulikult arutamisel, mis on toime pandud kirja abil.

Selliste kuritegude toimepanijail on tavaliselt võimalus valida endale selleks võimalikult soodsad tingimused ja kaitsta end tunnistajate eest. Seetõttu ongi nende asjade arutamisel ekspertide uurimise andmed sageli kuriteo tuvastamise ja kurjategija avastamise põhilisteks vahenditeks.

Koos sellega tuleb märkida, et käekirjade uurimine kui teadus ei seisa veel niisugusel kõrgusel nagu näiteks kohtumeditiin, keemia, mehhaanika, tehnilised ja muud teadused, mis omavad küllalt täielikke uurimismeetodeid. Nende teaduste andmete õigel kasutamisel on eksperdil võimalus seda kindlamini teha oma järeldusi, mida täielikumad on vastava teaduse saavutused, mida enam on välja töötatud nende andmete ekspertiisiks kasutamise meetodid.

Loodus- ja täppisteaduste andmete alusel toimetatud ekspertiisi hindamisel on kohtunikul küllalt veenduda eksperdi kompetentsuses, ekspertiisialuste materjalide piisavuses, tutvuda ekspertide poolt neile esitatud küsimuste peale antud vastuste sisuga ja pärast seda asuda ekspertiisi tulemuste kõrvutamisele muude tõenditega. Enamikul juhtudel ei saa kohtunik kontrollida ekspertide poolt teostatud tehniliste toimingute õigsust (näiteks misuguseid keemilisi reaktiive nad kasutasid vereplekkide uurimiseks, misuguses järjekorras jne.), kuna ta pole selles kompetentne. Kui ta kahtleb eksperdi poolt teostatud tehniliste toimingute õigsuses, siis tähendab see seda, et ta kahtleb eksperdi kompetentsuses üldse, ja peab kutsuma teise eksperdi.

Mitte täiesti nii ei ole asi käekirjade võrdleva uurimisega: esiteks ei ole see teadus veel välja töötanud selliseid vaieldamatuid, selliseid täiuslikke uurimismeetodeid, mille rakendamine kõikidel juhtudel looks tulemustes samasuguse kindluse nagu ülaltoodud näites vereplekkide kohta. Teiseks ei oma kaugeltki veel kõik eksperdid sellist kvalifikatsiooni, mis lubaks kohtunikul

ilma pikemata usaldada eksperdi tehniliste toimingute täiuslikkust ja täielikkust.

See kõik ei vähenda sugugi käe kirja ekspertiisi tähtsust ja selle kasutamise vajalikkust kõigil kahtlust ärata-
vail juhtudel. Tuleb märkida, et käe kirja ekspertiisilise uurimise võtted oma tehnika ja selle tehnika omandamise seisukohalt pole kaugeltki nii keerukad kui täppis- ja loodusteaduste uurimismeetodid.

Käe kirjade võrdleva uurimise põhimised võtted on kergesti omandatavad ka mittespetsialistide poolt. Käe kirja ekspertiisi toimetamisel rakendatavate peamiste võtete tundmine on ka kohtunikule väga suure tähtsusega, sest see annab talle võimaluse kõige täpsemalt hinnata ekspertiisi kui tõendit, mis on eriti tähtis neis asjades, kus ekspertiisi tulemused on ainsaks tõendiks asjas.

Ekspertiisiga lahendatavad küsimused. Ekspertidele seatavaid ülesandeid saab tavaliselt kokku võtta järgmisteks küsimusteks:

1) kas kaks või enam dokumenti (allkirja) on kirjutatud ühe või mitme isiku poolt;

2) kas antud dokumendi üksikud osad on kirjutatud mitme isiku poolt ja kelle poolt nimelt kahtlusaluste hulgast ¹.

Need mõlemad küsimused tekivad harilikult neil juhtudel, kui kahtlustatav katsus tundmatuse ni muuta oma käe kirja või järele aimata teise isiku käe kirja.

Loetletud küsimuste lahendamiseks tuleb ekspertidele anda tarvilikud materjalid. Kui esimeses küsimuses arvamuse andmiseks on kasutamiseks vajalik vähemalt üks kahtlusalune (uurimisele kuuluv) dokument, siis teise küsimuse puhul on selleks vaja vähemalt kaks käe kirja-
proovi, nimelt kindel käe kirja proov, s. o. kahtlustatava poolt kirjutatud tekst, ja uurimisele kuuluv tekst. Nende mõlemate tekstide võrdleva uurimise teel eksperdid lahendavadki küsimuse, kelle poolt nimelt on uuritav tekst kirjutatud ².

¹ Vt. Voronovski, „Ugolovnaja tehnika“.

² Käe kirja ekspertiisi kohta üksikasjalisemalt vt. A. J. Võšinski toimetusel väljaantud õpikut „Kriminalistika“ (Jurizdat, 1938), lk. 260—282.

Materjalide valimine uurimiseks. Õige materjalide valik otsustab sageli juba ette uurimise edukuse.

Eksperdi töö kergendub seda enam, mida paremini eksperdile esitatav materjal rahuldab järgmisi nõudeid:

1) Niihästi kindel kui ka kahtlusalune tekst peavad olema kirjutatud ühesuguste omadustega ja koguni ühesuguse formaadiga paberile ning seejuures ka ühesuguste kirjutusvahenditega (sulg, pliiats), sest kirjutusvahendite erinevus mõjutab mõnikord väga tugevasti käekirja teatavaid elemente.

2) Võrreldavad tekstid peavad olema kirjutatud umbes ühesugustes tingimustes kirjutajale: uurimise tulemused võivad jääda väherahuldavaks, kui üks tekst on kirjutatud normaalolukorras ja teine ebatavalises (üks seistes, teine istudes, üks toas, teine rongil jne.).

3) Samuti on soovitatav, et võrreldavate tekstide sisu ja otstarve oleksid umbes ühesugused, sest teksti kirjutamise hoolikusele ja selle jaotamisele avaldavad sagedasti mõju dokumendi sisu ja otstarve. Näiteks ei kirjutata sõbrale adresseeritud sedelit ja ülemusele esitatud ettekannet mitte alati ühesuguse hoolikuse ja teksti ühesuguse jaotamisega.

4) Võrreldavate tekstide kirjutamine peab kuuluma umbes ühte ja samasse ajavahemikku, sest aja jooksul võib käekiri muutuda.

5) Samuti tuleb silmas pidada, et haiglane seisund, tugev kurnatus ja tunduv füüsiline väsimus ning hingeline erutus võivad peegelduda ka käekirjas ja seega raskendada uurimist. Ekspert peab teadma (kui sellised andmed on toimikus), missugune oli isiku füüsiline ja psüühiline seisund uurimise objektiks oleva teksti kirjutamisel.

6) Harilikult eksperdid eelistavad võrdlemiseks nn. „vaba käekirja“ proove, s. o. säärast teksti, mille kirjutamisel kahtlusalusel ei olnud mingit põhjust arvata, et see käekirjaproov võiks esineda ekspertiisi uurimisobjektina. Mitte alati ei lähe korda leida säärast proovi. Neil juhtudel tehakse kahtlusalusele ettepanek kirjutada etteütluse järgi ja sel viisil saadakse materjal uurimiseks. Mõistagi

on kahtlusalune enamikul juhtudel teadlik, mis otstarbeks temalt käekirjaproov võetakse, ja kui ta on süüdlane, siis katsub ta sagedasti nii või teisiti oma käekirja moonutada.

7) Lõpuks peab uurimismaterjal olema küllaldane; mida lühem on tekst, seda raskem on selles kindlaks teha vajalikku arvu tähenduselt väärtuslikke käekirja tunnuseid.

Kaugeltki mitte alati ei vasta uurimisele kuuluv tekst ülalesitatud soovidele: sellest ei järgne, et selliste andmete alusel toimetatud ekspertiisi peaks tunnustatama mittetõendusjõuliseks või väherahuldavaks. Käekirja ekspertiisi hindamisel peab kohtunik teadma, et selle täielikkuse, põhjendatuse ja usutavuse üheks kõige tähtsamaks eelduseks on uurimiseks antud materjalide kvaliteet.

Ekspertiisi järeldused tuleb esitada kõige näitlikumal kujul; seepärast on väga soovitatav, mõnikord koguni vajalik, et uurimise objektiks olnud dokumentide või nende osade suurendatud ülesvõtted oleksid lisandatud arvamuse tekstile. Kõige tähtsamad detailid neil ülesvõtteil märgitakse mitmevärviliste märgikestega (nende hõlpsamaks mõistmiseks).

6. Kohtulik raamatupidamise ekspertiis¹.

Raamatupidamise ekspertiisi eesmärgid. Nende asjade eeluurimisel ja kohtulikult arutamisel, mis on seotud rünnetega ühiskondliku, sotsialistliku omandi vastu, on sageli vajalik kohtulik raamatupidamise ekspertiis, mille abil tavaliselt tuvastatakse mitte ainult raiskamise, riisumise või puudujäägi fakt, vaid ka tekitatud kahju suurus.

Kuid raamatupidamise ekspertiisi ülesanded ja võimalused ei piirdu ainult sellega. Raamatupidamise analüüsi abil on võimalik tuvastada mitte ainult tekitatud kahju ulatust, vaid ka raiskamise iga osalise materiaalse vastutuse suurust, mis pole tähtis mitte ainult tõe kõige täie-

¹ Vt. Organizatsija i provedenije sudebno-buhgalterskoi ekspertizy", „Sovetskoje zakonodatelstvo“ väljaanne, 1935.

likumas selgitamises, vaid ka kõige ohtlikumate omastajate avastamises.

Raamatupidamise ekspertiisi toimetamisel avastuvad sagedasti raiskajate läbi kannatada saanud asutuste ja ettevõtete tõsised organisatsioonilised vead või tegevuse puudused.

Just selliseid organisatsioonilisi puudusi kasutavadki kurjategijad riisumiste organiseerimiseks ja nende poolt toimepandud kuritegude varjamiseks.

Nende puuduste avastamisega ekspert-raamatupidaja mitte ainult ei aita paljastada vargaid, vaid ka välja töötada profülaktilisi (vältivaid) vahendeid selliste kuritegude ärahoidmiseks.

Raamatupidamise ekspertiisile esitavad põhinõuded. Iga ametkonna ja revisjoni materjalides leiduv arv, iga väide tuleb ammutavalt kontrollida.

Ekspertide-raamatupidajate määramisel peab silmas pidama, et ei tohi kutsuda ekspertideks isikuid, kes on samas asjas tsiviilhagejana esineva asutuse kaastöölis-teks. Ekspertiks ei või olla ka isik, kes on süüdistatava kaasteenistujaks. Samuti ei või ekspertiks kutsuda ka raamatupidajat, kes töötades kõrgemalseisvas organisatsioonis on teataval määral vastutav alamalseisva organisatsiooni arvestuse seisundi eest.

Ekspertiks ei või olla ka isik, kes võttis osa revisjonist, mille andmete alusel kriminaalasi algatati.

Kõigil säärastel juhtudel, kui kohtualuse süüdistus on rajatud ainult ekspertiisi andmeile ja mitte mingisuguseile muile kindlaile tõendeile (süüdistatava ülestunnistus, täiesti kompetentsete tunnistajate ütlused jms.), toob ekspertiisi puudulikkus enesega tingimata kaasa kohtuotsuse tühistamise ja asja andmise uueks arutamiseks.

Ekspertiis-raamatupidaja töö. Ekspertiisi töö konkreetne sisu sõltub temale esitatud küsimustest, iga antud asja tehiooludest ja ekspertile kasutada antud materjalidest. Kuid on asjaolusid, mida kohus iga raamatupidamise ekspertiisi määramisel peab silmas pidama, nimelt:

a) Ekspert peab kontrollima kõiki temale esitatud küsimustesse puutuvaid dokumente, materjale ja sissekandeid. See kontrollimine ei pea toimuma mitte ainult

huvitatud organisatsiooni materjalide, vaid ka teiste organisatsioonide vastudokumentide järgi, kellega huvitatud organisatsioon oli seotud vastavate operatsioonide alal.

b) Ekspert peab kontrollima puudujäägisse või hagnisse puutuvate käivete õigsust, aruandevaluste isikute (kelle all tuleb mõista nii üksikuid majanduslikke üksusi kui ka üksikuid ametiisikuid) aruannete koostamise õigsust.

c) Üldreeglina peab arvutusanalüüs lähtuma arvestuse andmeist, s. o. ekspertiisi peab lühidalt tooma need arvulised andmed, mille alusel asi algatati. Ekspertiisi kestel need arvulised andmed muutuvad algul suurenemise ja pärast vähenemise suunas. Iga muutuste osa alla tehakse kokkuvõtte ja viiakse välja üldtulemus vastavalt ekspertiisi poolt tehtud muutmistele; iga muutmise peab põhjendatud olema viitega dokumentidele, mille alusel see on tehtud.

d) Kahtluse korral antud organisatsiooni raamatupidamise lõppkokkuvõtete õigsuses peab ekspert tutvuma selle asutuse või ettevõtte arvestuse ja aruandluse korraldusega, kus kuritegu on toime pandud, ja andma oma arvamuse selle kohta, kuivõrd õigesti, täpselt ja täielikult arvestus ja aruandlus peegeldavad organisatsiooni majanduslikke operatsioone.

e) Ekspert peab kindlaks tegema, mispärast pole õigeaegselt arvestatud neid dokumente, mis süüaluse poolt on esitatud uurimis- ja kohtuorganeile.

f) Kui ekspert kahtleb teatavate dokumentide ehtsuses, siis on ta kohustatud kontrollima neid dokumente vastudokumentide järgi vastavais asutustes või ettevõtteis.

g) Ekspert ei tohi mingisuguseid märkmeid, parandusi ja juurdekirjutusi teha dokumendile ega ka toimikusse.

h) Kui ekspert tuvastab, et esitatud materjalide defektuse ja puudulikkuse tõttu või arvestuse puudumise juhtumil on täiesti võimatu ülesseatud küsimustele vastuseid anda, siis on ta kohustatud koostama vastava akti ja esitama selle kohtu- või uurimisorganeile.

Raamatupidamise ekspertiisi tulemuste hindamine. Ekspertiisi tulemuste hindamisel peab kohus lähtuma järgmistest kaalutlustest:

a) kuivõrd ekspertiisi järeldused on põhjendatud dokumentaalsete andmetega;

b) kuivõrd vaieldamatud on need andmed (kas nende usaldatavus pole kõigutatud teiste andmetega, kas pole kahtlusi nende täpsuses);

c) kuivõrd eksperdi-raamatupidaja poolt valitud uurimismeetod on täielik ja otstarbekohane antud asja spetsiifiliste erisuste seisukohalt;

d) kuivõrd ekspertiisi järeldused langevad ühte muude tõenditega asjas.

Kohtupraktikas pole harvad juhtumid, kus asjas on toimetatud mitte üks, vaid kaks või koguni kolm raamatupidamise ekspertiisi, mille tulemused on üksteisele täiesti vasturääkivad. Tuleb ette, et neil juhtumel kohus, eelistades ühte ekspertiisi teisele, jätab seejuures tavaliselt põhistamata, mispärast ta tunnistas teatava ekspertiisi tulemused usaldatavaks. Paljudel juhtumel viib see kohtuotsuse tühistamisele kõrgema kohtu poolt ja ettepanekule asja uuel arutamisel kõrvaldada vasturääkivused ekspertide arvamustes.

Vaatlesime mõningaid ekspertiiside liike. See loend pole kaugeltki ammutatav; ekspertiise võib olla väga mitmesuguseid ja on võimatu kõiki neid loendada. On tähtis ainult, et kohus juhinduks kahest juhtlausest, nimelt: 1) et ekspertiisil on ülisuur tähtsus paljude asjade otsustamisel ja 2) et ekspertiis ainult siis võib osutada tõsiseks vahendiks tõe otsimisel, kui kohus teda küllaldase tõsiduse ja asjatundmisega kasutab.

SISUKORD.

	Lk.
I ptk. Ekspertiisi üldmõiste ja eesmärgid	3
II ptk. Ekspertiis kui iseseisev tõend kriminaalprotsessis	4
III ptk. Ekspertide õigused, kohustused ja vastutus . . .	7
1. Ekspertiisi õigused	8
2. Ekspertiisi kohustused ja vastutus	9
IV ptk. Ekspertiisi eeluurimisel	10
1. Ekspertiisi määramine	10
2. Süüaluse õigused ekspertiisi toimetamisel	10
3. Ekspertiisi kutsumine	11
4. Ekspertiisi tutvustamine asja materjalidega	11
5. Ekspertiisi vormistamine	13
6. Uue ekspertiisi määramine uurija poolt	14
V ptk. Ekspertiisi materjalide läbivaatamine ettevalmistaval istungil	16
VI ptk. Ekspertiisi kohtulikul uurimisel	23
1. Ekspertiisi kutsumine kohtusse ja karistamine mitteilumuse eest	24
2. Ekspertiisi protsessuaalse seisundi iseärasused kohtus	25
3. Ekspertiisidele arvamuse avaldamiseks esitatavate küsimuste koostamine	26
4. Arvamuse andmine ekspertide poolt. Ekspertiisi ülekuulamine	29
VII ptk. Kohtuliku ekspertiisi üksikud liigid	31
1. Kohtupsühhaatriline ekspertiis	31
2. Kohtupsühhaatrilise ekspertiisi liigid	32
3. Kohtumeditsiiniline ekspertiis	37
4. Kohtubalistlik ekspertiis	42
5. Käekirja ekspertiis	45
6. Kohtulik raamatupidamise ekspertiis	48

Tõlkija: K. Tarraste.

MB 00430.

Vastutav toimetaja H. Randalu. Tehniline toimetaja H. Kohu. Ladumisele antud 30. XII 1945. Trükkimisele antud 8. II 1946. Paberi kaust 56×79. 1/16. Trükipoognaid 3¼. Autoripoognaid 2,56. Arvestuspognaid 2,6. Laotihedus trpg. 37 000. Tiraaž 3200. Trükikoja tellimus nr. 3. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38. Hind rbl. 3.50.

Э. Э Левентон, Экспертиза в советском уголовном процессе.
На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература“, Тарту.

Am

629-6

Rbl. 3.50

A-11726